ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ
Δρ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Α.Π.Θ.
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ (1974-1980)*

Ι. Οἱ μεγάλες ἐκκρεμότητες στήν Ἐκκλησία μετά τή δικτατορία

Ἀνάμεσα στά πολλά προβλήματα πού «κληρονόμησε» ἀπό τό δικτατορικό καθεστώς τῆς Ἑπταετίας (21.04.1967-23.07.1974) ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἑνότητος (24.07.1974-17.11.1974) καί ἀργότερα ἡ πρώτη δημοκρατικά ἐκλεγμένη Κυβέρνηση τῆς «Νέας Δημοκρατίας» (21.11.1974) μέ Πρωθυπουργό τόν Κωνσταντῖνο Καραμανλή, ἦταν καί τό «ἐκκλησιαστικό». Ἐπρόκειτο γιά τό πρόβλημα πού εἶχε ἀνακύψει τόν Ἰούλιο τοῦ 1974 μετά τήν ἔκπτωση τῶν δώδεκα «ἱερωνυμικῶν»[1] Μητροπολιτῶν οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τούς

* Ἀναδημοσίευση –μέ ἐμπλουτισμένο περιεχόμενο– ὁμότιτλης μελέτης στήν ἐπιστημονική ἔκδοση «The Eusebius Lab International Working Paper Series» (ISSN:2585-366X), τχ. 2022/04, τοῦ «Ἐργαστηρίου Ἱστορίας, Πολιτικῆς, Διπλωματίας καί Γεωγραφίας τῆς Ἐκκλησίας» τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

[1] Ἐπρόκειτο γιά Μητροπολῖτες πού εἶχαν ἐκλεγεῖ ὑπό τῆς θεωρηθείσης ὡς ἀντικανονικῆς «Ἀριστίνδην» Συνόδου» (1967-1969) ἤ τῆς ἀντικανονικῆς Δ.Ι.Σ (1969-1973) ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α΄ (Κοτσώνη) [1967-1973] ἤ προήρχοντο ἀπό προηγούμενες κανονικές Συνόδους ἀλλά εἶχαν ταυτισθεῖ μέ τόν Ἱερώνυμο, συνεργῶντας σέ ἀντικανονικότητες πού καταλογίσθηκαν στήν ἐκκλησιαστική ἡγεσία τῆς περιόδου τῆς Ἑπταετίας (καί, ἐπί τό εἰδικότερον, τῆς περιόδου τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α΄, ἤτοι ἀπό τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1967 μέχρι τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1973). Ἡ ἔκφραση χρησιμοποιεῖται στή παροῦσα μελέτη ως *terminus technicus*, χωρίς νά ἐκφράζει θετικό ἤ ἀρνητικό προσδιορισμό. Σημειωτέον ὅτι τήν ἔκφραση αὐτή χρησιμοποίησε ὡς προσδιοριστικό ὅρο ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν ἔκτακτη ἔκδοση τοῦ ἐπισήμου Δελτίου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Ἐκκλησία» πού κυκλοφόρησε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1974 (τ. 51/16-09-1974) μέ κεντρικό θέμα – ἀφιέρωμα: «Ἡ ἀλήθεια διά τό "ἐκκλησιαστικόν ζήτημα"», ὅπου – σ. 402 καί 404 – γίνεται λόγος περί «*ἱερωνυμικῶν*» καί «*ἱερωνυμικῆς παρατάξεως*». Τό εἰδικό αὐτό ἀφιέρωμα ἐξεδόθη καί σέ ἀνάτυπο μέ ἰδιαίτερη σελιδαρίθμηση, προλογιζόμενο ὑπό τοῦ Ἀθηνῶν Σεραφείμ (Τίκα), ὡς Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου: «Ἡ ἀλήθεια διά τό "ἐκκλησιαστικόν ζήτημα"», ἐκδ.

θρόνους τους ἀφ΄ ἑνός μέν κριθέντες ὡς ἀντικανονικῶς ἐκλεγέντες –εἴτε ὡς συνεργήσαντες σέ ἀντικανονικότητες[2]– ἀφ᾽ ἑτέρου, δε –καί κυρίως– λόγω τῆς ἀρνήσεώς τους νά ἀναγνωρίσουν τή νέα –τῆς μεταϊερωνυμικῆς περιόδου– τάξη πραγμάτων στήν Ἐκκλησία, ἤτοι τήν «Πρεσβυτέρα Ἱεραρχία» καί τόν ὑπ᾽ αὐτῆς ἐκλεγέντα νέο Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ (Τίκα), ὅπως εἶχαν ἤδη πράξει οἱ λοιποί –τῆς ἰδίας προελεύσεως καί τοποθετήσεως– συνεπίσκοποί τους.

Τό καθεστώς τῆς Ἑπταετίας ἄφησε, ἐπίσης, πίσω του ἀνοικτές «πληγές» καί στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ σχέση αὐτή εἶχε βαρέως τρωθεῖ τήν ἑξαετία 1967-1973 ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς τοῦ τότε προκαθημένου Ἱερωνύμου Α΄ (Κοτσώνη), μίας πολιτικῆς ἡ ὁποία, μέσω τῆς καταστρατηγήσεως τῶν σχετικῶν θεμελιωδῶν κειμένων (Π.Σ.Τ.[3] τοῦ 1850 καί Π.Σ.Π.[4] τοῦ 1928) πού καθορίζουν τό νομοκανονικό πλαίσιο τῶν σχέ-

---

Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, (Σεπτέμβριος) 1974. Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ἐπαναδημοσιεύθηκε τό 2015, ὑπογραφομένη ὑπό τοῦ πρό 40ετίας συντάκτου της, τότε (1974) ἀρχιμανδρίτου καί γραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί μετέπειτα (1978-2019) Μητροπολίτου Καλαβρύτων και Αἰγιαλείας Ἀμβροσίου (Λενῆ) [κατασταθέντος ὡς πρώην Καλαβρύτων κατόπιν παραιτήσεώς του, ἀπό 18ης Αὐγούστου 2019], συμπεριληφθεῖσα εἰς τόν τιμητικό τόμο «Εὐκαρπίας ἀντίδοσις. Τιμητικό ἀφιέρωμα στήν εἰκοσαετία 1995-2015 θεοφιλοῦς ἀρχιερατείας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σάμου, Ἰκαρίας καί Κορσεῶν κ. Εὐσεβίου», Ἀθήνα 2015, σσ. 483-523. Ἐπίσης, ἐπαναδημοσιεύθηκε –γιά τρίτη φορά– τόν Φεβρουάριο τοῦ 2017 ἀπό τίς ἐκδόσεις «Βιβλίο καί Εἰκόνα» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καλαβρύτων ὡς «*πόνημα πνευματικά ὠφέλιμο καί λίαν ἐνημερωτικό περί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος τῆς περιόδου 1967-1974*». Αὐτονοήτως ὡς terminus technicus χρησιμοποιοῦνται στή παροῦσα μελέτη καί οἱ ἀναφορές πού ἀφοροῦν τήν ἀντίπαλη –τῶν «ἱερωνυμικῶν»– παράταξη, αὐτή τῶν «*σεραφειμικῶν*».

[2] Ἡ *κανονικότητα* ἤ ἡ *ἀντικανονικότητα* ἑνός ὀργάνου διοικήσεως στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, ὅπως, ἐν προκειμένῳ τῆς «Ἀριστίνδην» Συνόδου τοῦ 1967, μίας ἐκκλησιαστικῆς πράξεως ἤ ἑνός ἐκκλησιαστικοῦ προσώπου (Ἐπισκόπου ἤ ὁποιασδήποτε ἄλλης κατηγορίας ἤ βαθμοῦ κληρικοῦ) κρίνεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Οἱ χρησιμοποιούμενοι στήν παροῦσα μελέτη παρόμοιοι χαρακτηρισμοί (περί κανονικότητος ἤ ἀντικανονικότητος) ἀπορρέουν ἀπό τίς ἰσχύουσες σχετικές συνοδικές ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

[3] Πατριαρχικός καί Συνοδικός Τόμος τῆς 29ης Ἰουνίου 1850, μέ τόν ὁποῖο ἀνακηρύχθηκε κανονικῶς αὐτοκέφαλη ἡ Ἐκκλησία τῆς (τότε) Ἑλλάδος, ὑπό τόν ὅρο ὅτι ἡ διοίκησή της θά ἀσκεῖται κατά τούς ἱερούς Κανόνες καί μάλιστα «ἐλευθέρως καί ἀκωλύτως ἀπό πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως».

[4] Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928 μέ τήν ὁποία τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀποδεχόμενο πρόταση τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου (Παπαδοπούλου), ἀνέθεσε «ἐπιτροπικῶς» καί «ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους» ὑπό δέκα ρητούς ὅρους τή διοίκηση τῶν πατριαρχικῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διατηρηθείσης τῆς πνευματικῆς ἐποπτείας (τοῦ ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος) ἐπ᾽ αὐτῶν διά τῆς ρητῆς προβλέψεως περί τῆς μνημονεύσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη ἀπό τούς Μητροπολῖτες τῶν Νέων Χωρῶν (Ὅρος Θ΄), τῆς δέ μερίμνης γιά τήν ἐπίλυση τῶν διοικητικῆς φύσεως ζητημάτων ἀνατεθείσης στήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

51 χρόνια πρίν.... 24η Ἰουλίου 1974, ὥρα 4η πρωϊνή. Ὁ Κων/νος. Καραμανλῆς ὁρκίζεται ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ ὡς Πρωθυπουργός τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἑνότητος, ὑπό τό βλέμμα τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ἤδη καταρρεύσαντος δικτατορικοῦ καθεστῶτος, στρατηγοῦ Γκιζίκη. Ξημερώνει Δημοκρατία!

σεων τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καί μέ τό Πατριαρχεῖο, ἀποσκοποῦσε στή βαθμιαία ἀποδυνάμωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἑλληνική ἐπικράτεια καί εἰδικότερα στίς ἐπαρχίες τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν».

ΙΙ. Ἡ πολιτική Καραμανλῆ στά πρῶτα χρόνια τῆς Μεταπολιτεύσεως

Στή διάρκεια τῆς μεταπολιτεύσεως οἱ δημοκρατικές Κυβερνήσεις σέ συνεργασία μέ τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θά στρέψουν τόν ἐνδιαφέρον τους στήν τακτοποίηση δυό μεγάλων αὐτῶν ἐκκρεμοτήτων πού ἄφησε πίσω της ἡ δικτατορία. Ὅπως ἤδη προαναφέρθηκε, ἡ πρώτη ἀφοροῦσε στό ἐκκλησιαστικό ζήτημα τῶν «12» καί ἡ δεύτερη το θέμα τῆς σχέσεως τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἡ ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων μέ τήν Κωνσταντινούπολη συντελέσθηκε μέ ταχύτατους ρυθμούς, ἐπισφαγίσθηκε μάλιστα μέσω τῆς κατοχυρώσεως τῶν πατριαρχικῶν πράξεων στό Σύνταγμα τοῦ Ἀ75. Οἱ προσπάθειες, ὡστόσο, τῶν Κυβερνήσεων Καραμανλῆ (1974-1980) γιά ἐπίλυση τοῦ ζητήματος τῶν «12» ἐκπτώτων Μητροπο-

λιτῶν (τό ὁποῖο θά ξανασυναντήσουμε τή δεκαετία τοῦ ᾽90)[5] δέν τελεσφόρησαν καί τοῦτο ὄχι λόγω κυβερνητικῆς ὑπαιτιότητας ἀλλά ἐξαιτίας τοῦ ἀγεφύρωτου χάσματος ἀνάμεσα στίς ἀντιπαρατιθέμενες ὁμάδες «σεραφειμικῶν» καί «ἱερωνυμικῶν» στό ἐσωτερικό τῆς Ἐκκλησίας.

Στή διάρκεια αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς μεταπολιτεύσεως ἡ συνετή ἐκκλησιαστική πολιτική πού χάραξαν οἱ ὑπό τόν Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ Κυβερνήσεις, ὄχι μόνο ἔφερε τήν ποθουμένη γαλήνη καί ἠρεμία στό σκάφος τῆς Ἐκκλησίας πού εἶχε σοβαρά διαταραχθεῖ στή διάρκεια τῆς προηγηθείσης Ἑπταετίας, ἀλλά θεμελίωσε τόν ἐκδημοκρατισμό της μέ σειρά νομοθετημάτων πού ρύθμισαν θετικά τίς σχέσεις της μέ τήν Πολιτεία. Στήν ἰδιαίτερα κρίσιμη αὐτή περίοδο αὐτό πού πρωτίστως ἐνδιέφερε τόν Κων. Καραμανλῆ ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατικῆς σταθερότητας στή χώρα, μία σταθερότητα πού συνδεόταν ἄμεσα μέ τή διασφάλιση τῆς ἠρεμίας σέ κρίσιμους θεσμούς, μέ ἐπιρροή στήν κοινωνία, ὅπως ἡ Ἐκκλησία. Ἀπό τή δικτατορία καί μ᾽ ὅ,τι στή συλλογική μνήμη ταυτίσθηκε μαζί της, ὅπως π.χ. οἱ κηρυχθέντες ἔκπτωτοι «ἱερωνυμικοί» ἀρχιερεῖς, ὁ Καραμανλῆς εἶχε ἔγκαιρα ἀποστασιοποιηθεῖ καί ἀσκήσει δριμεία κριτική, ἐνεργῶντας ὄχι ὡς πρόσωπο μόνο, ἀλλά, κυρίως –καί

[5] Τό «Ζήτημα τῶν Δώδεκα», ἐπεκράτησε ἔτσι νά λέγεται ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι δώδεκα (12) ἦσαν οἱ ἐκβληθέντες –ἀπό τίς 13 Ἰουνίου ἕως τίς 11 Ἰουλίου τοῦ 1974– ἀπό τούς θρόνους τους «ἱερωνυμικοί» Μητροπολῖτες. Ἐξ αὐτῶν οἱ δέκα (10) εἶχαν ἐκλεγεῖ ὑπό τῆς θεωρηθείσης ὡς ἀντικανονικῆς καί ἀντικανονικῶς προεδρευομένης «Ἀριστίνδην» ἤ Δ.Ι.Σ. ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου (Κοτσώνη, 1967-1973) καί ἦταν οἱ Μητροπολίτες Θεσσαλιώτιδος Κωνσταντῖνος (Σακελλαρόπουλος), Ζακύνθου Ἀπόστολος (Παπακωνσταντίνου), Ἀττικῆς Νικόδημος (Γκατζιρούλης), Ἀλεξανδρουπόλεως Κωνστάντιος (Χρόνης), Χαλκίδος Νικόλαος (Σελέντης), Τρίκκης Σεραφείμ (Στεφάνου), Θεσσαλονίκης Λεωνίδας (Παρασκευόπουλος), Δημητριάδος Ἠλίας (Τσακογιάννης), Λαρίσης Θεολόγος (Πασχαλίδης) καί Παραμυθίας Παῦλος (Καρβέλης). Οἱ λοιποί δυό (2) προήρχοντο ἀπό προηγούμενες κανονικές Ἱεραρχίες ἔχοντας ἐκλεγεῖ: ὁ ἕνας –ὁ Διδυμοτείχου Κωνσταντῖνος (Ποῦλος)– ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Θεοκλήτου (Παναγιωτοπούλου), τό 1957, καί ὁ ἄλλος –ὁ Κιλκισίου Χαρίτων (Συμεωνίδης)– ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Χρυσοστόμου (Χατζησταύρου), τό 1965 (Πρβλ. σχετ. ὑποσημ. 40). Τό ἐν λόγῳ ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῶν «12» δημιουργήθηκε στή δεύτερη φάση τῆς δικτατορίας (1973-1974). Δέν προῆλθε, ὅμως, ἐκ «παρθενογενέσεως», ἀλλά ως προέκταση καί συνέπεια τῶν νομοκανονικῶν προβλημάτων τά ὁποία ἐπεσώρευσε ἡ πρώτη φάση τῆς δικτατορίας (1967-1973). Ἐξελίχθηκε δέ δραματικά κατά τήν ἑξαετία 1990-1996, ὅταν, στίς ἀρχές τοῦ 1990, οἱ ἔκπτωτοι Μητροπολίτες κάνοντας χρήση τοῦ δικαιώματος τῆς δικαστικῆς προσφυγῆς πού τούς δόθηκε μέ τή γνωστή «τροπολογία Παλαιοκρασσᾶ» (ἄρθ. 12 στό Ν. 1877/1990 [Φ.Ε.Κ. 28, τ. Α΄/09.03.1990]), προσέφυγαν στό Σ.τ.Ε. ὅπου καί δικαιώθηκαν νομικά (καί δή «ex tunc») θεωρηθέντες (μία ὁλόκληρη 16ετία μετά τήν ἔκπτωσή τους) ὡς μηδέποτε ἐκπεσόντες. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ἦταν τό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα νά ἀναβιώσει, καί νά ξεσπάσει μεγάλη κρίση στίς σχέσεις Ἐκκλησίας-Πολιτείας. Βλ. σχετ. εἰς Χαραλάμπους Μ. Ἀνδρεοπούλου, 2017. *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974. Ἱστορική καί νομοκανονική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Ἐπίκεντρο, καί, ἰδίως, εἰς Μέρος Γ΄, Κεφ. 3 «Τό πρόβλημα τῶν “12”», σσ. 323-351.

πρωτίστως– ὡς βασικός ἐκφραστής τῆς πιστῆς στό δημοκρατικό πολίτευμα καί τόν κοινοβουλευτισμό εὐρύτερης συντηρητικῆς παρατάξεως γιά τήν ὁποία δέν ἤθελε σε καμιά περίπτωση νά θεωρηθεῖ ὅτι παρέχει τά ἐλάχιστα ἔστω ἐρείσματα στό δικτατορικό καθεστώς. Ὁ Καραμανλῆς, τό 1967, ὄντας αὐτοεξόριστος, καταγγέλλει τή συνταγματική ἐκτροπή ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες (23 Ἀπριλίου) τοῦ πραξικοπήματος[6], ἐνῶ τό 1969 κατηγορεῖ τήν «στρατιωτικήν Κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν» ὅτι «*μέ τήν ἀντιφατικήν καί ἀσυνάρτητον πολιτικήν τῆς ἐδημιούργησε ἕνα τυραννικό καί νόθο καθεστώς μέσα στό ὁποῖο σήπεται καί αὐτή ἡ χώρα*»[7]. Εἶναι σαφές ὅτι μέ τίς δηλώσεις του αὐτές ὁ Καραμανλής ἐπιχειρεῖ νά ἀποκόψει τόν ὀμφάλιο λῶρο τῆς δικτατορίας μέ τόν χῶρο τῆς συντηρητικῆς παρατάξεως πού θά μποροῦσε θεωρητικῶς νά παράσχει στό στρατιωτικό καθεστώς μία ὑποτυπώδη ἀποδοχή[8]. Ἀπό τίς δηλώσεις τοῦ Καραμανλῆ δέν λείπει καί ἡ καυστική εἰρωνεία γιά τήν πολιτική ἐκμετάλλευση τῆς θρησκείας καί μάλιστα, ὅπως σημειώνει, μία ἐκμετάλλευση «*μέ μεθόδους ἐλάχιστα χριστιανικάς*»[9]. Πρόκειται γιά κριτική ἀναφορά ἡ ὁποία, σαφῶς, ἔχει ἀποδέκτη, ὄχι μόνο τήν ἡγεσία τῆς δικτατορίας ἀλλά καί τήν τότε, ὑπό τόν Ἱερώνυμο (Κοτσώνη), ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας πού συνεργοῦσε σ' αὐτές τίς πρακτικές, τίς ὁποῖες ὁ Καραμανλῆς διακωμωδεῖ θεωρῶντας τες ὡς μία παρωδία θρησκευτικότητας μέ τήν ὁποία ἡ αὐθεντική θρησκεύουσα συντηρητική παράταξη οὐδεμία μπορεῖ νά ἔχει σχέση. Τήν ἄνοιξη τοῦ 1973 ὁ Καραμανλῆς μέ βαρυσήμαντες δηλώσεις του (23.04.1973) στή «Βραδυνή» καί τή «Θεσσαλονίκη», θά ἀπευθύνει σκληρή κριτική κατηγορῶντας τήν στρατιω-

[6] Καραγιάννης, Εὐάγγελος. 2008. «Οἱ δημόσιες παρεμβάσεις τοῦ Κων. Καραμανλῆ κατά τήν περίοδο τῆς δικτατορίας». Στά *Πρακτικά τοῦ Διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου: Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς στόν εἰκοστό αἰῶνα*. Ἀθήνα, Ἐκδ. Ἵδρυμα Κων. Καραμανλή, σσ. 252, 256.

[7] Συνέντευξη στήν ἑλβετική ἐφημερίδα *Journal de Geneve* (1η Ὀκτωβρίου 1969). Πρβλ. σχετ. εἰς ὑποσημ. 6.

[8] Τζερμιᾶς, Παῦλος, Ν. 1990. *Ἡ πολιτική σκέψη τοῦ Κων/νου Καραμανλῆ: μία ἀνίχνευση*. Ἀθήνα, Ἐκδ. Ἑλληνική Εὐρωεκδοτική, σ. 185.

[9] Στά τέλη τοῦ '69, ἐποχή κατά τήν ὁποία ἐξελίσσεται ἐμφαντικῶς ἡ καθεστωτική προπαγάνδα, ὁ αὐτοεξόριστος τότε στό Παρίσι Κων. Καραμανλῆς, σέ συνέντευξή του στήν ἑλβετική ἐφημερίδα *Journal de Geneve* (1η Ὀκτωβρίου 1969), διακωμωδῶντας τήν «ἑλληνοχριστιανική» ἐκδοχή τῆς πολιτικῆς τῆς δικτατορίας θά δηλώσει: «*Τό καθεστώς τῶν Ἀθηνῶν στερούμενον ἰδιαιτέρου ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ εἰς οὐδεμίαν μορφήν πολιτεύματος –οὔτε κἄν τῆς κλασσικῆς δικτατορίας– ἀνταποκρίνεται. Καί τό ἐν λόγῳ κενόν δέν δύναται νά πληρωθεῖ οὔτε μέ μεσαιωνικάς θεοκρατικάς ἐννοίας, οὔτε μέ συνθήματα ὡς τό "Ἑλλάς Ἑλλήνων Χριστιανῶν", ἐνῶ αἱ μέθοδοι τοῦ καθεστῶτος εἶναι ἐλάχιστα χριστιανικαί...*». Βλ. Γρηγοριάδου Σόλωνος, «Ἱστορία τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος 1941-1974». Στό *Ἡ δικτατορία*, τομ. 6, σσ. 57-58. Ἀθήνα, Ἐκδ. Κ. Καπόπουλος, 1974.

Καραμανλῆς-Σεραφεὶμ σέ δοξολογία
στά πρῶτα χρόνια τῆς Μεταπολιτεύσεως.

τική Κυβέρνηση ὅτι μέ τήν ἀνερμάτιστη πολιτική της ἀποσυνθέτει κρίσιμους θεσμούς τοῦ κράτους καί τῆς κοινωνίας, συμπεριλαμβάνοντας σ' αὐτούς τούς «δεινοπαθοῦντες» θεσμούς καί τήν Ἐκκλησία[10]. «*Ἡ Κυβέρνησις πειραματιζομένη διαρκῶς ἀποδιοργάνωσε τή Διοίκηση, τήν Ἐκκλησία καί τήν Παιδείαν, κατά τρόπον ὥστε νά παρουσιάζουν τήν εἰκόνα ἐπικινδύνου ἀποσυνθέσεως*»[11], θά τονίσει ὁ αὐτοεξόριστος τότε Ἕλληνας πολιτικός, ὁ ὁποῖος, ὅπως φαίνεται, ἐνδιαφέρεται καί παρακολουθεῖ στενά τό «μαρτύριο» πού βιώνει τήν περίοδο αὐτή ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

[10] Τήν ἴδια ἡμέρα (23η Ἀπριλίου 1973), κατά τήν ὁποία ὁ Καραμανλῆς μέ τίς δηλώσεις του στή «Βραδυνή» παρατηρεῖ γιά τήν ἑλλαδική Ἐκκλησία μία εἰκόνα «*ἐπικινδύνου ἀποσυνθέσεως*», ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος (Παπαδόπουλος), μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 366/23.04.1973 ἐπιστολή του πρός τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἱερώνυμο, τόν εγκαλεῖ γιά τήν παραβίαση τῶν Ὅρων τῶν Πατριαρχικῶν πράξεων (1850/1928) ἀναφορικῶς μέ τήν (μή) τήρηση τῶν πρεσβείων ἀρχιερωσύνης γιά τή συγκρότηση τῆς Δ.Ι.Σ. καί τόν καλεῖ νά λάβει μέτρα γιά τήν «*ἐπάνοδον εἰς τήν ὁμαλότητα*», βλ. εἰς Μητροπολίτου Σεβαστείας (νῦν Πριγκηπονήσων) Δημητρίου (Κομματᾶ), *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 παρακωλυομένη τοῖς Ὅροις*, ἐκδ. Φωτομέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2006, σσ. 462-463. Ἕνα δεκαήμερο πρίν (13.04.1973) εἶχε δημοσιοποιηθεῖ ἡ ὑπ' ἀριθμ. 1175/1973 ἀπόφαση τοῦ Σ.τ.Ε. μέ τήν ὁποία εἶχε ἀκυρωθεῖ ἡ σύνθεση τῆς διορισμένης Δ.Ι.Σ. τῆς 117ης περιόδου (1972-1974). Τό «σύστημα Ἱερωνύμου» εἶχε ἀρχίσει νά καταρρέει. Βλ. εἰς Χ. Ἀνδρεοπούλου, *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974*, ὅ.π., σσ. 265-268.

[11] Σβωλοπούλου Κωνταντίνου, «Περίοδος δοκιμασίας, 1963-1974». Στό *Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς: Ἀρχεῖο, Γεγονότα καί Κείμενα*, (ἐπιμ. Κων. Σβωλόπουλος), τομ. 7, σσ. 170-171. Ἀθήνα, Ἐκδ. Ἵδρυμα Κων/νος Καραμανλῆς (Ι.Κ.Κ.) καί Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, 1997.

III. Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Καραμανλῆ γιά τήν Ἐκκλησία

Ὁ Καραμανλής, ἀντιλαμβάνεται τήν Ἐκκλησία ὡς ἠθικοποιητικό καί φρονηματιστικό φορέα τῆς κοινωνίας πού ἔχει ὡς ἀποστολή νά συνδράμει στό ἔργο τῆς Πολιτείας, ἐντός πάντα ἑνός πλαισίου ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμού[12], τόν ὁποῖο, πάντως, ὁ ἴδιος, ὡς φιλελεύθερο πνεῦμα, ἐννοιολογικά καί σημασιολογικά προσλαμβάνει ὡς ἀναφορά στό δίπολο τοῦ κλασικοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθολογισμοῦ καί τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδοξίας, ὡς ἕνα «ἰδεῶδες» πολιτισμοῦ καί ὄχι ὡς πολιτικοθρησκευτικό ἰδεολόγημα[13]. Θεωρεῖ τήν Ἐκκλησία ὡς

[12] Σβωλοπούλου Κωνσταντίνου, 2011. *Καραμανλῆς, 1907-1998. Μια πολιτική βιογραφία*. Ἀθήνα: Ἐκδ. Ἴκαρος, σ. 33.

[13] Σέ μία ἐπιστημονικά τεκμηριωμένη, ἰδεολογικοπολιτικά ἰσορροπημένη καί πολιτικά προσεγμένη προσέγγιση τῆς ἐννοίας τοῦ «ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» –ὡς πρός τή θεώρηση τῆς σχέσεως τοῦ «ἑλληνικοῦ» πολιτισμοῦ πρός τόν «χριστιανικό»– ὁ καθηγητής Γλωσσολογίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, ὁμιλεῖ γιά τίς συνιστῶσες τῆς «*ἑλληνικότητας*» καί τῆς «*χριστιανικῆς πίστης*», ὁρίζοντας ὡς συνισταμένη τους τό «*Ἑλληνοχριστιανικό Ἰδεῶδες*». Διαστέλλοντας δέ τήν ἱστορική ἔννοια –καί τίς ποικίλες αὐτῆς ἐκφάνσεις– τοῦ «Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» ἀπό τή φαλκίδευση πού ὑπέστη στή διάρκεια τῆς δικτατορίας (1967-1974), ὁ Μπαμπινιώτης ἀναφερόμενος στό «ἑλληνοχριστιανικό ἰδεῶδες» σημειώνει ὅτι «*πρόκειται γιά ἕνα ἰδεῶδες πού δέν ἀμφισβητήθηκε, βεβαίως, ὅταν τό ὑποστήριξε ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός μέ ἐπικεφαλῆς τόν Κοραῆ καί τούς Διδασκάλους τοῦ Γένους, ἱερωμένους τούς περισσότερους (τόν Εὐγένιο Βούλγαρη, τό Νεόφυτο Δούκα, τόν Ἄνθιμο Γαζή, τόν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο, τό Νεόφυτο Βάμβα κ.ἄ.), οὔτε ὅταν τό ὑποστήριζαν ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Κολοκοτρώνης καί ἄλλοι ἀγωνιστές. Ἀμφισβητήθηκε, ὅμως, ἀργότερα, ὅταν παρασυνδέθηκε μ᾽ ἕναν ἔντονο συντηρητισμό στήν ἐκπαιδευτική πράξη, καί ὡς ὅρος ἀπαξιώθηκε συγκυριακά, ὅταν χρησιμοποιήθηκε προπαγανδιστικά στή δικτατορία τοῦ Παπαδόπουλου ὡς ἐθνικιστικό σύνθημα. Τά πάντα, εἶναι γνωστό, μποροῦν νά στρεβλωθοῦν καί νά ἀπαξιωθοῦν, ἄν ἀποτελέσουν ἀντικείμενο σκοπιμοτήτων καί προκάλυμμα διαφορετικῶν προθέσεων [...]. Σήμερα εἶναι καιρός*», τονίζει ὁ Γ. Μπαμπινιώτης, «*ἡ λέξη "ἑλληνοχριστιανικός" νά "ἀποχαρακτηρισθεῖ" πολιτικά καί ἰδεολογικά, μέ ἐξαίρεση τίς ἱστορικές ἀναφορές στήν περίοδο τῆς Ἑπταετίας, καί νά ἐπανακτήσει τό πρωτογενές καί οὐσιαστικό ἐννοιολογικό καί σημασιολογικό περιεχόμενό του, πού εἶναι ἡ ἀναφορά στό δίπολο Ἑλληνικότητας καί Χριστιανισμοῦ, κλασσικοῦ ἑλληνικοῦ ὀρθολογισμοῦ καί Χριστιανικῆς Ὀρθοδοξίας*». Βλ. Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες θεμελιωτές τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὀρθοδοξία καί ὀρθολογισμός», (Λόγος πρός τιμήν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν), *Ἀθηνά* (διμηνιαῖο ἐνημερωτικό δελτίο τοῦ ΕΚΠΑ), τ. 28 (2002), σσ. 4-5. Ἀθήνα: Ἐκδ. ΕΚΠΑ. Στή βάση τῆς ἰδίας προσεγγίσεως ὁ καθηγητής τοῦ Θεολογικοῦ Τμήματος τοῦ Ε.Κ.Π.Α. Γεώργιος Πατρῶνος θά ἐπισημάνει ὅτι «*δυστυχῶς, ὁ "ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός" πού ξεπήδησε μέσα ἀπό τίς πνευματικές διεργασίες τῶν σκαπανέων τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους, κακοποιήθηκε οἰκτρά ἀπό ὅλους μας, εἴτε ἀπό τούς πολιτικούς ἄνδρες, εἴτε ἀπό τούς θρησκευτικούς ἡγέτες, καί τοῦτο ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι προτάθηκε στήν ἐποχή μας ἀπό μερικούς ἀνεγκέφαλους ως ἐθνικιστικό ἰδεολόγημα καί ἀποκόπηκε ἀπό τίς φυσικές ρίζες τῆς Πατερικῆς Ὀρθοδοξίας*», βλ. Πατρῶνος Γεώργιος. «Ἡ ἔννοια τῆς σύνθεσης Ἑλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ στούς Τρεῖς Ἱεράρχες». Στο, *Χριστός καί Κόσμος*, τχ. 31 (2011), σ. 12. Κίσαμος Χανίων, Ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου. «*Κατασκεύασμα*» χαρακτηρίζει τόν «ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό» ὁ καθηγητής Δογματικῆς στό Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. Χρυσόστομος Σταμούλης, θεωρῶντας τον «*δημιούργημα τῆς συνάντησης τοῦ ἰδεολογικοῦ*

φορέα κοινωνικοποιήσεως μέ πολύ σημαντική ἀποστολή καθώς τό ἔργο της ἅπτεται θεμελιωδῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν –τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τοῦ Χριστιανισμοῦ– πού ταυτοχρόνως ἀποτελοῦν βασικούς πυλῶνες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ οἰκοδομήματος, τμῆμα τοῦ ὁποίου σκοπεύει νά καταστήσει καί τήν Ἑλλάδα. Ὁ Καραμανλῆς τῆς μεταπολιτεύσεως, ἔχοντας ὡς στόχο «*νά κάνει τήν Ἑλλάδα Εὐρώπη, νά ἐγκαταστήσει σ' αὐτή μία Δημοκρατία τύπου δυτικοευρωπαϊκοῦ*»[14], ἐντάσσει σ' αὐτή τήν προσπάθεια τοῦ δυναμικοῦ ἀνοίγματος πρός τόν πολιτικό φιλελευθερισμό καί τήν Ἐκκλησία, τήν ὁποία θέλει ἐλεύθερη ἀπό τόν κρατικό ἐναγκαλισμό καί κινουμένη ἐντός τοῦ δικοῦ της φύσει δημοκρατικοῦ –τοῦ «συνοδικοῦ»– πολιτεύματος, ἀκριβῶς γιά νά ἐκπληρώνει αὐτή τήν «*ἠθικήν καί ἐθνικήν ἀποστολήν της*»[15]. Σ' αὐτή τή κρίσιμη γιά τή χώρα φάση ὁ Καραμανλής αὐτό πού ἐπιδιώκει εἶναι νά ἔχει δίπλα του τήν Ἐκκλησία ὡς στήριγμα γιά τήν ἀποκατάσταση στή χώρα τῆς δημοκρατικῆς ὁμαλότητας. Καί τό ἐπιτυγχάνει.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1974, ὅταν ὁ Κων. Καραμανλῆς μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας ἔφθανε στήν Ἀθήνα γιά ν' ἀναλάβει τίς τύχες τῆς χώρας καί γινόταν

– *ἐνθουσιαστικοῦ πλαισίου καί τοῦ νεοελληνικοῦ ἐθνικισμοῦ τῆς κρατικῆς ὀντότητας*», κατά τή μεταπολεμική περίοδο, βλ. Σταμούλης Χρυσόστομος. «Τό αἴτημα καί ὁ πόθος διά μία καλλιτέρα αὔριον. Εἰσαγωγικά σχόλια στόν Χριστιανικό πολιτισμό τοῦ Ἀλέξανδρου Τσιριντάνη». Στό *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης (Α.Ε.Α.Κ.)*, σσ. 361-368. Ἡράκλειο, 2012.

[14] Τσάτσος Κωνσταντῖνος, 1989[3], *Ὁ ἄγνωστος Καραμανλῆς. Μία προσωπογραφία*. Ἀθήνα, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, σ. 137. Ὁ καθηγητής Ἀντ. Λιᾶκος (Ἱστορικό Τμῆμα Φιλοσοφικῆς του Ε.Κ.Π.Α.), συμμεριζόμενος τήν ἀντίληψη τοῦ Κων. Τσάτσου γιά τή δυναμική πού διανοίγει στή χώρα ἡ νέα διαδρομή τοῦ Καραμανλῆ, θεωρεῖ τήν ἀπαρχή τῆς μεταπολιτεύσεως ὡς ρήξη μέ τό μετεμφυλιακό Κράτος στό σύνολό του, βλ. Λιᾶκος Ἀντώνης, 2011. «Ἡ δικτατορία 1967-1974: Τί θέλουμε νά μάθουμε;», Δικτατορία 1967-1974. Ἡ ἔντυπη ἀντίσταση (συλλογικό ἔργο). Θεσσαλονίκη: Ἐκδ. Μορφωτικό Ἵδρυμα Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἡμερησίων Ἐφημερίδων Μακεδονίας-Θράκης (Ε.Σ.Η.Ε.Μ.Θ.), σ. 91. Στήν ἐκτίμηση τοῦ Ἀντ. Λιάκου ὅτι «*τό 1974 δέν εἶναι ἡ ἄλλη ἄκρη τοῦ 1967, ἀλλά ἡ ἄλλη ἄκρη τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς. Δέν τελειώνει, ἁπλῶς, ἡ δικτατορία, τελειώνει ἐκείνη ἡ μετεμφυλιακή περίοδος. Τό 1974 εἶναι ἡ μεγάλη τομή στή νεοελληνική ἱστορία, ἀπό τόν πόλεμο τοῦ '40 ἕως σήμερα...*», ἀσφαλῶς, μπορεῖ κανείς νά διακρίνει τήν ἀντίληψη ὅτι τό «*νέο πού ἔρχεται*» δέν ἀφορᾶ μόνο στήν πολιτική, ἀλλά καί στήν ἐκκλησιασιαστική ἱστορία τοῦ τόπου. Ἡ 24η Ἰουλίου τοῦ '74 ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τῆς «μεταπολιτεύσεως» καί γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Γιά τήν καθοριστική συμβολή τοῦ Κων. Καραμανλῆ στήν ὁμαλή μετάβαση τῆς χώρας πρός τή Δημοκρατία, βλ. Χατζηβασιλείου, Εὐάνθης. «Ἡ σύσταση καί ἑδραίωση τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, 1974-1981», στό *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, σσ. 294-295. Ἀθήνα, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, τομ. ΙΣΤ΄, 2000.

[15] Κτιστάκις Γιάννης, «Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλής καί ἡ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», στό *Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς στόν εἰκοστό αἰῶνα*, σσ. 365-366. Ἀθήνα, Ἐκδ. Ἵδρυμα Κων. Καραμανλής (Ι.Κ.Κ.), 2008.

Στήν Ἡρώδου Ἀττικοῦ, ἀρχές τῆς 10ετίας τοῦ ΄90.
Ὑποδοχή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ ἀπό τόν
Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ.

δεκτός περίπου ὡς «μεσσίας»[16], στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας εἶχε ἤδη παγιωθεῖ ἕνα *οἰωνεί κανονικό καθεστώς*[17], μέ νέο Ἀρχιεπίσκοπο, ὁ ὁποῖος λίγες ὧρες μετά τήν ἄφιξη τοῦ Καραμανλῆ, τά ξημερώματα τῆς 24ης Ἰουλίου 1974 τόν ὅρκισε Πρωθυπουργό. Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ ἀπό Ἰωαννίνων Σεραφείμ, ἄν καί εἶχε ἀνέλθει στό ὕπατο ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα στή διάρκεια τῆς δεύτερης φάσεως τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος (στίς 12.01.1974, ἐπί Δημ. Ἰωαννίδη) δέν εἶχε ταυτισθεῖ μέ τή δικτατορία, ὅπως ὁ προκάτοχός του Ἱερώνυμος. Τοῦτο ἐξηγεῖται λόγω τόσο τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος πού εἶχε μέχρι τότε (12.01.1974-23.07.1974) διανύσει ὁ Σεραφείμ, ὅσο καί –κυρίως– ἐπειδή συμβόλιζε τήν ἐκκλησιαστική παράταξη πού ἀνέλαβε τά ἡνία τῆς Ἱεραρχίας ἔχοντας ἔλθει σέ «μετωπική» ρήξη μέ τόν Ἱερώνυμο καί εὐρύτερα τή μερίδα ἐκείνη τῆς Ἱεραρχίας πού ἀντιπροσώπευε τό σύστημα πού εἶχε ἐπιβάλει ἀπό τίς πρῶτες

[16] Ριζᾶς Σωτήριος, 2014, «Στίς ἀπαρχές τῆς μεταπολίτευσης». Στό *Ἡ στιγμή τοῦ 1974. Τό χρονικό της μετάβασης στή Δημοκρατία*, σσ. 398-424. Νέα Ἑστία, τχ. 1862 (Ἰουνίου).

[17] Κονιδάρης, Ἰωάννης. 1994 (2η ἔκδ. 2022). *Ἡ διαπάλη νομιμότητας καί κανονικότητας καί ἡ θεμελίωση τῆς ἐναρμονίσεώς τους*, Ἀθήνα, Ἐκδ. Ἀντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 157 καί τοῦ Ἰδίου (2016) *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, 3η ἔκδ. (μέ τή συνεργασία Β. Κ. Μάρκου). Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Σάκκουλα, σ. 87 και (2020) *Μαθήματα Εκκλησιαστικού Δικαίου* (μέ τή συνεργασία Γ. Ἰ. Ανδρουτσοπούλου). Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 135.

ἡμέρες τῆς ἐγκαθιδρύσεώς του καί γιά μία ὁλόκληρη ἑξαετία (1967-1973) τό δικτατορικό καθεστώς τῆς 21ης Ἀπριλίου. Στήν ἑδραίωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ στό πηδάλιο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπέδρασε και συνετέλεσε καταλυτικά καί ἡ ἐξομάλυνση –τήν ὁποία ὁ ἴδιος ἀμέσως ἐπεδίωξε καί ἐπέτυχε– στίς σχέσεις μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο[18] οἱ ὁποῖες εἶχαν σοβαρά διαταραχθεῖ κατά τήν περίοδο τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α΄ (1967-1973). Ἡ φιλοπατριαρχική αὐτή «στροφή» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἡ ὁποία εἶχε συντελεσθεῖ ἕνα τετράμηνο πρίν τήν πτώση τῆς δικτατορίας, ὡς γεγονός δέ, πέραν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του σημασίας, εἶχε καί τίς πολιτικές –ἀναμφιβόλως, θετικές– προεκτάσεις) δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά τήν δημιουργία ἑνός θετικοῦ κλίματος ἀνάμεσα στό νέο Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ καί στόν Πρωθυπουργό τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἑνότητος Κων. Καραμανλῆ, ἕναν Μακεδόνα πολιτικό ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς λόγω καταγωγῆς –ἀπό τήν ἐπαρχία τῶν Σερρῶν, πού ἀνῆκε ἐκκλησιαστικά στή δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου– ἔτρεφε ἰδιαίτερο σεβασμό στήν *Μητέρα Ἐκκλησία*, αὐτή τῆς Κωνσταντινουπόλεως[19].

IV. Οἱ σχέσεις μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ

Ὁ Σεραφείμ κατά τήν κρίσιμη περίοδο 1974-1980, ἔχοντας τὸν πλήρη ἔλεγχο τῆς Ἱεραρχίας (στὴν ὁποία εἶχαν, ἐν τῷ μεταξύ, εἰσέλθει, ὡς Μητροπολῖτες, δεκάδες κληρικοὶ δικῆς του ἐπιρροῆς) διεσφάλιζε στόν Καραμανλῆ ἡσυχία καί τάξη στό ἐσωτερικό της Ἐκκλησίας, γεγονός πού ἐπηρέασε θετικά καί ἔδρασε ἀποτελεσματικά στήν ἀνάπτυξη μίας ἀγαστῆς συνεργασίας στίς σχέσεις μεταξύ τῶν δυό ἀνδρῶν καί, κατά συνέπεια, στίς σχέσεις Πολιτείας-Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνός, ἀλλά καί τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν σχέσεων μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀφ' ἑτέρου. Σέ ἀντίθεση πρός τόν προκάτοχό του Ἱερώνυμο, ὁ

[18] Μεταξύ τῶν πρώτων μελημάτων τοῦ Σεραφείμ, ὡς νέου Ἀρχιεπισκόπου, ὑπῆρξε ἡ ἀποκατάσταση αὐτῶν τῶν σχέσεων πού ἐπισφραγίσθηκε μέ ἐπίσκεψή του στό Φανάρι, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε ἀπό 16-22 Μαρτίου τοῦ 1974.

[19] Καθώς, ὡς γεννηθείς τό 1907, εἶχε γαλουχηθεῖ μέ τίς ἀξίες τῆς μακεδονικῆς περιφερείας τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰώνα, τίς ἀξίες τῶν γηγενῶν οἰκογενειῶν πού ὑπῆρξαν πιστές στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τόν Ἑλληνισμό, ἀντιπαλεύοντας τή βουλγαρική ἐπιρροή πού ἐπιχειροῦσε τότε ἡ κηρυχθεῖσα σχισματική ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (ἐκκλησιαστική) βουλγαρική «Ἔξαρχία». Βλ. σχετ. Μιχαηλίδης Ἰάκωβος, «Εἰσαγωγή», στό Ριζᾶς Σωτήριος, *Μεγάλοι Ἕλληνες: Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς*, τόμ. 6ος, σ. 18. Ἀθήνα, Ἐκδ. ΣΚΑΪ, 2009.

ὁποῖος ἔβλεπε τό Πατριαρχεῖο, ὡς ξένη, ὡς «*ἄλλη Ἐκκλησία*»[20] καί θεωροῦσε τό ἐνδιαφέρον τοῦ Φαναρίου γιά τήν τήρηση τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου στήν ἑλληνική ἐπικράτεια ὡς «*ἀπαράδεκτον παρέμβασιν καί ἀνάμιξιν εἰς τά ἐσωτερικά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*»[21], ὁ Σεραφείμ ἔβλεπε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τή «*Μητέρα Ἐκκλησία*» πρός τήν ὁποία ἤθελε τή «*θυγατέρα*» Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συνδεδεμένη διά τῶν «*χρυσῶν κρίκων*», ὅπως χαρακτήριζε τόν Πατριαρχικό καί Συνοδικό Τόμο τοῦ 1850 καί τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928[22]. Γιά τίς πατριαρχικές πράξεις αὐτές –οἱ ὁποῖες, καίτοι θεωρεῖται ὅτι συγκροτοῦν ἕνα τριμερές νομοκανονικό «*συμβόλαιο*»[23], εἶχαν κηρυχθεῖ καί καταστεῖ ἀπόβλητες ἐπί Ἱερωνύμου[24]– ὁ Σεραφείμ θά καταφέρει νά πείσει τήν Κυβέρνηση νά τίς κατοχυρώσει συνταγματικά (Σ. 1975) καί νομοθετικά (Ν. 590/1977). Ἡ παρέμβαση αὐτή, τήν ὁποία ἡ Κυβέρνηση υἱοθέτησε καί συμπεριέλαβε στό νέο Σύνταγμα (1975), ἀποσκοποῦσε εἰς τό νά καταστεῖ ἀδύνατη στό μέλλον ἡ σύσταση «Ἀριστίνδην» Συνόδου, δοθέντος τοῦ ὅτι στά μέχρι τότε Συντάγματα (ἐν προκειμένῳ τοῦ 1952, τό ὁποῖο ἴσχυε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1967) δέν εἶχε προβλεφθεῖ ἡ καταχύρωση τῶν

[20] Μητροπολίτης Σεβαστείας Δημήτριος (Κομματᾶς), *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928*, ὅ.π., σ. 364, υποσημ. 22.

[21] Μητροπολίτης Σεβαστείας Δημήτριος (Κομματᾶς), *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928*, ὅ.π., σ. 364. Μητροπολίτης Ἀττικῆς και Μεγαρίδος Νικόδημος (Γκατζιρούλης), 1990, *Ἱερώνυμος Κοτσώνης. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἀποστολικῶν ὁραματισμῶν*. Ἀθήνα, Ἐκδ. Σπορά, σ. 402 καί 543.

[22] Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἱεροθέος (Βλάχος), *Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*, 2002, Λεβαδειά, Ἐκδ. Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, σ. 378. Γιά τή «*δυναμική της ἁρμονίας*» στίς σχέσεις Σεραφείμ (Τίκα) μέ τό Πατριαρχεῖο ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἀρχιεπισκοπείας του, βλ. Ἰατροῦ Γεώργιος, 2010, *Ἡ θέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἐκκλησιαστική, τήν ἑλληνική καί τή διεθνῆ ἔννομη τάξη*, (Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Σειρά Β΄, Μελέτες, 2). Ἀθήνα-Κομοτηνή, Ἐκδ. Ἀντ. Σάκκουλα, σσ. 390-394.

[23] Εἰδικά τήν Π.Σ.Π. τοῦ 1928 (ἡ ὁποία ἐμπεριέχει καί συμπληρώνει τόν Π.Σ.Τ τοῦ 1850), ὁ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ Σάρδεων Μάξιμος (Τσαούσης) θεωρεῖ ὅτι «*ἀποτελεῖ ἱερόν καί ἀπαραβίαστον συμβόλαιον μεταξύ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως*». Βλ. εἰς Σεβαστείας Δημητρίου (Κομματᾶ), *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928*, ὅ.π., σσ. 381-383.

[24] Ὁ Ἱερώνυμος θεωροῦσε ὅτι τό σύστημα τῶν πρεσβείων τῆς ἀρχιερωσύνης πού καθιέρωναν οἱ πατριαρχικές πράξεις (1850 / 1928), διασφαλίζοντας, ἀφ᾽ ἑνός μέν τήν ἰσότητα τῆς ἐκ περιτροπῆς συμμετοχῆς τῶν ἀρχιερέων στή Δ.Ι.Σ., ἀφ᾽ ἑτέρου δέ τήν ἐξ ἡμισείας συμμετοχή –καί– τῶν ἱεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν, «*εἶχε χρεωκοπήσει παταγωδῶς*» (βλ. Μητροπολίτου Ἀττικῆς Νικοδήμου [Γκατζιρούλη], *Ἱερώνυμος Κοτσώνης*, ὅ.π., σ. 543). Καί γι᾽ αὐτό τόν λόγο προχώρησε μονομερῶς στήν κατάργηση τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος θέτοντας ἐκποδών τίς πατριαρχικές πράξεις ἀπό τόν νέο Καταστατικό Χάρτη (Ν.Δ. 126) τοῦ 1969.

δυό αὐτῶν θεμελιωδῶν πατριαρχικῶν κειμένων (1850/1928) πού ὁρίζουν τό νομοκανονικό πλαίσιο τῆς σχέσεως τοῦ Πατριαρχείου μέ τήν ἑλλαδική Ἐκκλησία, γεγονός πού ἐκμεταλλεύθηκε ἡ δικτατορία προκειμένου γιά λόγους μικροπολιτικῆς ὠφελείας νά καθυποτάξει στά κελεύσματά της τήν Ἐκκλησία στή διάρκεια τῆς Ἑπταετίας. Ἔτσι ἀνάμεσα στά πρωταρχικά μελήματα τῆς Κυβερνήσεως Καραμανλῆ καί τῆς νέας ὑπό τόν Σεραφείμ ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας, θά εἶναι ἡ ἀποκατάσταση σέ ἐπίπεδο κανονικότητας καί νομιμότητας τῆς διασαλευθείσης σχέσεως μέ τό Πατριαρχεῖο.

V. Συνταγματική καί νομοθετική προστασία τῶν Πατριαρχικῶν Πράξεων (1850/1928)

Τρεῖς μῆνες μετά τήν 24η Ἰουλίου τοῦ 1974 καί συγκεκριμένα στίς 3 Ὀκτωβρίου, ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἑνότητος, προφανῶς κατόπιν ὀχλήσεως τῆς Ἱεραρχίας, προχωρᾶ στήν κατάργηση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου (Νομοθετικοῦ Διατάγματος [Ν.Δ.] 126/1969) τῆς «ἱερωνυμικῆς» περιόδου ἐπαναφέροντας, διά τοῦ Ν.Δ. 87/1974 σέ ἰσχύ –καί μέ τήν ἐπισήμανση «*ὡς τό πρῶτον ἐδημοσιεύθη*»[25]– τόν Καταστατικό Χάρτη τοῦ Δαμασκηνοῦ (Ν. 671/1943[26]) πού ἴσχυε πρό τῆς δικτατορίας. Οἱ βασικές διατάξεις αὐτοῦ τοῦ Ν.Δ., πού στόχευαν, σύμφωνα μέ τις κυβερνητικές ἐπιδιώξεις, στήν ἐπαναφορά τῆς θεσμικῆς Ἐκκλησίας στή τροχιά τῆς κανονικότητας[27], εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

[25] «Περί ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύει τοῦ Ν. 671/1943, τροποποιήσεως καί συμπληρώσεως αὐτοῦ καί ρυθμίσεως συναφῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων» (Φ.Ε.Κ. 278, τ. Α΄/03.10.1974). Ἡ ἀναφορά «*ὡς τό πρῶτον ἐδημοσιεύθη*» σημαίνει ὅτι οἱ Μητροπολίτες θά ἐκλέγονται ἐφεξῆς ὑπό τῆς Δ.Ι.Σ. ὅπως προέβλεπε ὁ Ν. 617/1943, ἄρθ. 17 πρό τῆς τροποποιήσεώς του διά τοῦ Ν. 3952/1959 (Φ.Ε.Κ. 80, τ. Ἅ΄/29.04.1959) καί τοῦ ἐκτελεστικοῦ αὐτοῦ Β.Δ. (Φ.Ε.Κ. 272, τ. Ἅ΄/17.12.1959) διά τῶν ὁποίων ἡ ἐκλογή τῶν Μητροπολιτῶν ὁρίσθηκε νά γίνεται ὑπό τῆς Ἱεραρχίας, ὡς ἴσχυε γιά τή θέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Μέ τήν ἔκδοση τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου (Ν.590/1977) ἡ ἐκλογή τῶν Μητροπολιτῶν ἐπανῆλθε στήν ἁρμοδιότητα τῆς Ἱεραρχίας.

[26] Φ.Ε.Κ. 324, τ. Α΄/ 27.09.1943.

[27] «*Ἐκφράζω τήν ἰδιαίτερη χαρά μου καί ἱκανοποίηση ἐπειδή μέ τόν νέο Νόμο γιά τήν ὀργάνωσή της καί μετά μακρά περίοδο μεγάλης ταλαιπωρίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποκτᾶ τά θεμέλια ἐκεῖνα πού θά τῆς ἐπιτρέψουν νά ἐκπληρώσει τούς ὑψηλούς σκοπούς της*», θά δηλώσει ὁ Πρωθυπουργός Κων. Καραμανλῆς παρουσιάζοντας τό Ν.Δ. 87/1974, βλ. εἰς Γκατζιρούλη Νικοδήμου, Μητροπολίτου Ἀττικῆς, 1995, *Εἰπέ τῇ Ἐκκλησία*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Σπορά, σ. 173. Ἀντιθέτως, μετ΄ ἐπιφυλάξεων –ἕως καί καχυποψίας– θ΄ ἀντιδράσουν γιά τό περιεχόμενο τοῦ νέου Ν.Δ. ἀντιπολιτευόμενοι τήν ἐποχή αὐτή τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ ἀρχιερεῖς ἐκπροσωποῦντες τήν «ἱερωνυμική» παράταξη, ὅπως ὁ (κηρυχθείς ἔκπτωτος ἀπό τόν θρόνο τῆς Ἀττικῆς, ἀπό τόν Ἰούνιο τοῦ 1974) Μητροπολίτης πρώην Ἀττικῆς Νικόδημος (Γκατζιρούλης) ὁ ὁποῖος θά ἀντιμετωπίσει τήν

α) Καταργεῖται ὁ Καταστατικός Χάρτης τοῦ Ν.Δ. 126/1969 καί ἐπαναφέρεται ο Καταστατικός Χάρτης τοῦ Ν.Δ. 671/1943, μέ τήν πρόβλεψη νά ἰσχύσει μέχρι νά καταρτισθεῖ καινούργιος[28]. Μέ τή μεταβολή αὐτή ἐπανέρχεται ἡ κανονική τάξη τῆς συγκροτήσεως τῆς Δ.Ι.Σ. κατά τά πρεσβεῖα τῆς ἀρχιερωσύνης καί μέ ἐξ ἡμισείας συμμετοχή τῶν ἀρχιερέων ἀπό τήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τίς Νέες Χῶρες, ὅπως προέβλεπε τό ἄρθ. 4 τοῦ Ν.Δ. 671/1943 κατ᾽ ἐφαρμογήν τῶν Ὅρων Β΄ καί Γ΄ τῆς Π.Σ.Π τοῦ 1928.

β) Καταργεῖται ὁ Α.Ν. 214/1967 γιά τήν Ἐκκλησιαστική Δικαιοσύνη (ὁ ὁποῖος καθιέρωνε τό ἰδιώνυμο ἀδίκημα τῆς «ἀπωλείας τῆς ἔξωθεν καλῆς μαρτυρίας» καί διά τοῦ ὁποίου εἶχαν θεσπισθεῖ τά «ἔκτακτα» ἐκκλησιαστικά δικαστήρια (τά σκωπτικῶς ἀποκληθέντα «ἱεροδικεῖα) καί ἐπανατίθεται σέ ἰσχύ ὁ Ν. 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων». Δίδεται τό δικαίωμα στούς καταδικασθέντες βάσει τῶν διατάξεων τοῦ Ν. 214/1967 νά ἀσκήσουν ἔφεση, καί,

γ) Συστήνεται κληρικολαϊκή Ἐπιτροπή ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σεραφείμ (Τίκα) γιά τή σύνταξη ἐντός διμήνου νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος[29].

αἰσιόδοξη θεώρηση τοῦ Πρωθυπουργοῦ ως «*μή ρεαλιστική*» καί, ἐπί τῆς οὐσίας θά τήν ἀπαξιώσει ὑποστηρίζοντας ὅτι «*το Ν.Δ. ἐπαναφέρει ἐπιθυμητά προνόμια χαμηλῆς στάθμης (μεταθετό, ἄρση τοῦ ὁρίου ἡλικίας)* (....), *ἀλλά δέν ἐπαναφέρει τό δικαίωμα τῆς ἐφέσεως (διά τῆς ἄρσεως τοῦ ἀπαραδέκτου της προσφυγῆς στό Σ.τ.Ε.) γιά τούς ἀναπολογήτως καταδικασθέντες δώδεκα Μητροπολίτες*», βλ. εἰς Γκατζιρούλη, Νικοδήμου, *Εἰπέ τῇ Ἐκκλησία*, ὅ.π., σσ. 173-175.

[28] Τίς καθαρά αὐτοδιοικητικοῦ χαρακτῆρος θετικές ρυθμίσεις τοῦ Ν.Δ. 126/1969, μέ τίς ὁποῖες – ἐπί Ἱερωνύμου (Κοτσώνη)– ἀναγνωρίσθηκε στήν Ἐκκλησία τό δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀποδέχθηκε μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας καί ἡ νέα ὑπό τόν Σεραφείμ (Τίκα) ἐκκλησιαστική ἡγεσία, μέ ἀποτέλεσμα, μετά τήν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατικῆς ὁμαλότητας στήν Ἑλλάδα, ἡ Πολιτεία νά διατηρήσει αὐτό τό προνόμιο τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικότερα, διά τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 87/1974 ἡ Πολιτεία, ὄχι μόνο ἀνεγνώρισε καί διετήρησε τίς ἐξουσιοδοτικές διατάξεις τοῦ καταργηθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 1969 (ὅπως τά ἄρθρα 24 [παρ. 4], 32 [παρ. 2], 33 [παρ. 2], 36 [παρ. 3], 38 [παρ. 4 καί 8], 39 [παρ. 2], 42 καί 46 τοῦ ἐν λόγῳ Κ.Χ. [Ν.Δ. 126/1969]), ἀλλά καί ἀνανέωσε τό δικαίωμα αὐτό τῆς Ἐκκλησίας μέ νέες, βελτιωμένες καί πληρέστερες νομοθετικές ἐξουσιοδοτήσεις, οἱ ὁποῖες ἐνσωματώθηκαν στόν νέο Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1977 (Ν. 590/1977, ἄρθ. 36 [παρ. 6], 46 [παρ. 2], κ.ἄ.). Βλ. σχετ. Χ. Ἀνδρεόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974*, ὅ.π., σ. 203 καί Μητροπολίτης Σύρου Δωρόθεος (Πολυκανδριώτης). «Ἀμφιετηρίς Τεσσαρακονταετίας Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ν. 590/1977)». Στό «Σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας», *Θεολογία*, τομ. 89, τχ. 1 (Ιαν.-Μαρτ.) 2018, σσ. 104-105.

[29] Ἄρθ. 11 τοῦ Ν.Δ. 87/1974. Μέ ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας καί Θρησκευμάτων Νικ. Λούρου συγκροτήθηκε ἡ μικτή, ἐκ κληρικῶν καί λαϊκῶν, Ἐπιτροπή πρός σύνταξη σχεδίου τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν: α) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ, ὡς Προέδρου, β) τῶν Μητροπολιτῶν Ν. Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας Τιμοθέου (Ματθαιάκη), Κίτρους Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Κορινθίας Παντελεήμονος (Καρανικόλα) καί Φθιώτιδος

Παραλλήλως, προωθεῖται ἡ συνταγματική ρύθμιση τῶν ζητημάτων πού ἀφοροῦν στίς σχέσεις Πολιτείας-Ἐκκλησίας. Ἡ ρύθμιση αὐτή κινεῖται πρός τήν –ἀποτελοῦσα κεντρική πολιτική ἐπιλογή τῆς Κυβερνήσεως Καραμανλῆ– κατεύθυνση τῆς χειραφετήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τόν σφιχτό ἐναγκαλισμό τοῦ Κράτους καί τῆς ἐφεξῆς λειτουργίας της ὡς αὐτοδιοικουμένου θεσμοῦ ἐπί τῇ βάσει τῶν δύο βασικῶν ὀργανωτικῶν Κανόνων πού ἀποτελοῦν τούς «πυλῶνες» τῆς αὐτοκεφαλίας της, ἤτοι: α) τοῦ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850 πού ὁρίζει τίς κατευθυντήριες ἀρχές τοῦ τρόπου λειτουργίας της καί, β) τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 πού ρυθμίζει τήν ἐπιτροπική διοίκηση τῶν «ἄχρι καιροῦ» παραχωρηθεισῶν στήν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πατριαρχικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν.

Σέ συνεργασία μέ τήν Ἐκκλησία ἡ Κυβέρνηση Καραμανλῆ προωθεῖ καί ψηφίζει σειρά μέτρων πού ἐξισορροποῦν τίς μεταξύ τους σχέσεις στό πλαίσιο τῆς συναλληλίας. Ὡς τέτοια μέτρα καταγράφονται:

α) Η ψήφιση τόν Ἰούνιο τοῦ 1975 τοῦ νέου Συντάγματος μέ τά ἄρθρα 3, 13, 18 § 8, 28 § 1, 72, § 1 καί 105 τοῦ ὁποίου καθορίζονται οἱ θεμελιώδεις διατάξεις οἱ ὁποῖες διέπουν μέχρι καί σήμερα τίς μεταξύ τους σχέσεις (ἐπί τό ἀκριβέστερον δέ τίς σχέσεις τοῦ Κράτους καί τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων,

---

Δαμασκηνοῦ (Παπαχρήστου), ὡς τακτικῶν μελῶν, ἀναπληρουμένων ὑπό τῶν Μητροπολιτῶν Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ), Ἀττικῆς Δωροθέου (Γιαννναροπούλου), Πατρῶν Νικοδήμου (Βαλληνδρᾶ) καί Δημητριάδος Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδου), γ) τῶν ἱερέων-ἐφημερίων Κων/νου Γερασιμοπούλου, Ἐμμανουήλ Σχοινιωτάκη, ὡς τακτικῶν μελῶν, ἀναπληρουμένων ὑπό τῶν ἱερέων-ἐφημερίων Εὐαγγέλου Μαντζουνέα καί Βασιλείου Μπαραμπούτη, δ) τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπ. Παιδείας καί Θρησκευμάτων (ἐκείνη τήν περίοδο ἡ θέση ἦταν κενή, ἀργότερα διορίθηκε ὁ καθηγητής Βλάσιος Φειδᾶς) καί τῶν νομικῶν Θεοφάνους Θεοδωρακοπούλου καί Θεοφάνους Ζούκα, βλ. εἰς ΦΕΚ 1073, τ. Β΄/19.10.1974. Ἡ Κληρικολαϊκή Ἐπιτροπή παρέδωσε στήν Ἱερά Σύνοδο τόν Δεκέμβριο τοῦ 1974 σχέδιο Καταταστικού Χάρτου ἀποτελούμενο ἀπό 66 ἄρθρα. Ἡ ψήφιση, ὅμως, τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975 κατέστησε ἀναγκαία τήν ἐκ νέου ἐπεξεργασία καί μελέτη τῆς συμφωνίας τοῦ σχεδίου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου σέ σχέση μέ τίς διατάξεις τῶν ἄρθρων 3 καί 13 καί τίς λοιπές θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος διατάξεις τοῦ νέου Συντάγματος. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ θητεία τῆς Ἐπιτροπῆς μέ ἑπόμενο νομοθέτημα, τό νόμο Ν. 462/1976 («Περί ρυθμίσεως ζητημάτων τινῶν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Φ.Ε.Κ. 291, τ. Α΄/06.11.1976, ἄρθρο 1), παρετάθη μέχρι τήν 31η Δεκεμβρίου 1976 καί ἡ συγκρότησή της διευρύνθηκε μέ τίς συμμετοχές τοῦ καθηγητοῦ Σπυρίδωνος Τρωϊάνου (τότε Συμβούλου τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας ἐπί ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων), τοῦ Ἀναστασίου Μαρίνου (τότε παρέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας) καί τοῦ Δημητρίου Παπανικολάου Νομικοῦ Συμβούλου τοῦ Κράτους. Ὁ νέος Καταστατικός Χάρτης ψηφίσθηκε καί ἔγινε νόμος τοῦ Κράτους (Ν. 590/1977) τόν Μάϊο τοῦ 1977, ἐπί ὑπουργίας Γεωργίου Ράλλη καί ἤδη συμπληρώνει τεσσαράκοντα ὀκτώ (48) ἔτη ἐφαρμογῆς ἀποτελῶντας μέχρι σήμερα γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θεσμικό ὁδοδείκτη ἀσφαλοῦς πορείας καί σταθερότητας τόσο γιά εὔρυθμη ἐσωτερική της λειτουργία ὅσο καί τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐν γένει ἁρμονικῶν της σχέσεων μέ τήν Πολιτεία. Πρβλ. σχετ. καί ὑποσημ. 34, 37 και 38.

στή χώρα μας). Μέ τό ἄρθ. 3 γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας κατοχυρώνεται ἡ Π.Σ.Π. τοῦ 1928 καθώς καί ὁ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850, ἐνῶ, παραλλήλως, κηρύσσεται διατηρητέο τό καθεστώς καί ἡ κανονική ἐξάρτηση ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης καί τῆς Δωδεκανήσου. Γιά τήν κατοχύρωση τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 καθοριστική ὑπῆρξε ἡ συμβολή τοῦ Ἀθανασίου Κανελλοπούλου, κεντρώου βουλευτοῦ ν. Ἠλείας καί μετέπειτα Ὑπουργοῦ καί Κυβερνήσεων τοῦ Κων. Καραμανλῆ. Ὁ Ἀθ. Κανελλόπουλος σέ παρέμβασή του ὑπενθυμίζοντας «*τή μάχη τήν ὁποία ἔκανε ὁ Ἱερώνυμος γιά νά συγκροτήσει τή Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο κατά τήν κρίση τοῦ ἐλεύθερα χωρίς νά ὑπόκειται σέ καμμιά δέσμευση σέ σχέση μέ τήν Πατριαρχική Πράξη*»[30] ἀναφέρθηκε «*στά προβλήματα πού δημιούργησε ὁ Ἱερώνυμος μέ τή διάθεσή του νά ἀποσπάσει τήν Ἐκκλησία ἀπό τήν ὑπαγωγή τῆς στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως*»[31] καί ὑποστηρίζοντας ὅτι «*τό πείραμα αὐτό εἶναι δυνατόν νά ἐπαναληφθεῖ καί ἀπό ἄλλους φιλόδοξους ἱεράρχες*»[32] κάλεσε τήν

[30] Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς (Προεδρία Β΄ Ὑποεπιτροπῆς Α. Μίχα, Ἀθῆναι, 1975, σσ. 412-413).

[31] Γιά τό ζήτημα αὐτό ὁ Ἀθ. Κανελλόπουλος θά σημειώσει ἐμφατικά ὅτι «*τό ἐν λόγῳ θέμα δέν εἶναι τόσο θρησκευτικό εἶναι περισσότερο πολιτικό. Διότι ἔτσι* (σ.σ.: μέ τίς ἀπορρυθμίσεις-καταστρατηγήσεις τῆς Π.Σ.Π. τίς ὁποῖες εἶχε προηγουμένως περιγράψει) *μειώνεται ἡ ἐπιρροή τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί οὐσιαστικά ἀχρηστεύεται τό Πατριαρχεῖο. Ἐνῶ θά ἔπρεπε καί αὐτή τή στιγμή καί στό μέλλον νά τό ἐνισχύουμε, ἀντί νά τό ἀποδυναμώνουμε*», βλ. Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῶν Ὑποεπιτροπῶν τῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς (Προεδρία Β΄ Ὑποεπιτροπῆς Α. Μίχα), Ἀθῆναι, 1975, σσ. 412-413).

[32] Ἡ πρόβλεψη αὐτή τοῦ Ἀθ. Κανελλοπούλου, ἡ ἐκφρασθεῖσα ὑπό τήν ἔννοια τῆς ὑποψίας, θά ἐπαληθευθεῖ τρεῖς περίπου δεκατίες ἀργότερα καί συγκεκριμένα, κατά τήν περίοδο 2000-2004, ὅταν - ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδη) - θά ἐκδηλωθεῖ νέα κρίση στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ «ἐπίδικο» ἀντικείμενο –καί αὐτή τή φορά– σειρά νομοκανονικῶν ζητημάτων περί τήν ἑρμηνεία καί τήν ἐφαρμογή τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928, τῆς ἀφορώσης εἰς τήν ἐκκλησιαστική διοίκηση τῶν Μητροπόλεων τῶν ὀνομαζομένων «Νέων Χωρῶν». Ἡ κρίση κορυφώθηκε τό 2003, ἐν ὄψει τῆς ἐκλογῆς νέου Μητροπολίτου στή Θεσσαλονίκη, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά ἀρνηθεῖ νά ἀποστείλει «*πρός ἔγκρισιν*» τόν κατάλογο τῶν ἐκλεξίμων –ὅπως εἶχε ζητήσει τό Πατριαρχεῖο, ἐπικαλούμενο τόν Ε΄ Ὅρο τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928– καί θά τόν διαβιβάσει μόνον «*πρός ἁπλήν ἐνημέρωσιν*», θεωρῶντας ὅτι ὁ Ὅρος αὐτός (Ε΄) εἶχε τροποποιηθεῖ, διατηρηθέντος μόνο τοῦ δικαιώματος τοῦ Πατριαρχείου νά «*εἰσηγεῖται*», εἴτε τήν ἐγγραφή εἰς τόν κατάλογο τῶν πρός ἀρχιερατεῖα ἐκλογίμων ὑποψηφίων, εἴτε τή διαγραφή. Μετά ἀπό τριμερεῖς διαβουλεύσεις ἀνάμεσα στήν ἑλλαδική Ἐκκλησία, τήν ἑλληνική Κυβέρνηση καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ κρίση θά ἐκτονωθεῖ ὅταν ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος –κατόπιν σχετικῆς εἰρηνικῆς εἰσηγήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου– ὑποχωρῶντας ἀπό τήν θέση της περί μερικῆς ἰσχύος τῆς ΠΣΠ τοῦ 1928, σέ συνεδρίασή της –τῆς 28ης Μαΐου 2004– θά προχωρήσει στήν ἔκδοση ἀποφάσεως μέ τήν ὁποία «*διακηρύσσεται ὁ σεβασμός καί ἡ τήρησις τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928*», βλ. σχετ. «Ἡ ἔκτακτος σύγκλησις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας», *Ἐκκλησία*, τχ. 6 (Ἰου-

Ὁλομέλεια τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Συντάγματος νά υἱοθετήσει τήν πρότασή του νά κατοχυρωθοῦν ἀμφότερες οἱ πατριαρχικές πράξεις (1850/1928) προκειμένου ἀφ᾽ ἑνός μέν νά διασφαλισθεῖ ἡ διοικητική αὐτοτέλεια τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ νά ἐνισχυθεῖ καί ἐνδυναμωθεῖ τό κῦρος τοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ καί ἐγένετο[33].

β) Η μείζονος, ἐπίσης, καί καταλυτικῆς σημασίας ψήφιση τόν Μάϊο τοῦ 1977 τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου (Ν. 590/77[34]) μέ τόν ὁποῖο κατοχυρώθηκαν νομοθετικά ὁ Π.Σ.Τ. περί τοῦ αὐτοκεφάλου της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1850, οἱ Π.Σ.Π. τῶν ἐτῶν 1866 περί ὑπαγωγῆς στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑπτανήσου καί 1882 περί ὑπαγωγῆς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου καί τῆς Θεσσαλίας, καθώς καί ἡ τοῦ ἔτους 1928 περί τῆς «ἄρχι καιροῦ» παραχωρήσεως τῆς ἐπιτροπικῆς διοικήσεως τῶν πατριαρχικῶν ἐπαρχιῶν τῶν Νέων Χωρῶν (Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θράκης, κ.λπ) στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τῶν πράξεων τούτων –τῶν θεωρουμένων ὡς «*ἱερῶν κειμένων*»[35]– περιβληθεισῶν γιά πρώτη φορά μέ τέτοιο νομικό κύρος καί ἰσχύ[36]. Μέ τόν νέο

νίου) 2004, σσ. 431-441. Πρβλ. Μητροπολίτου Σύρου Δωροθέου (Πολυκανδριώτη), *Ἀμφιετηρίς*, ὅ.π., σσ. 89-90.

[33] Σήμερα οἱ σχετικές περί τῆς συγκροτήσεως τῆς Δ.Ι.Σ. διατάξεις, τόσο τοῦ Π.Σ.Τ. τοῦ 1850, ὅσο καί τῆς Π.Σ.Π. τοῦ 1928 εἶναι, πλέον, συνταγματικῶς (ἄρθρο 3, παρ. 1 τοῦ ἰσχύοντος Σ. 1975/1986), νομοθετικῶς (ἄρθρο 7 τοῦ Ν. 590/1977) ἀλλά καί νομολογιακῶς (Σ.τ.Ε. 3178/1976 Ὁλομ., 545/1978, 546/1978, 2715/1984, Τμ. Γ΄) κατοχυρωμένες.

[34] «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ τ. Α΄, 146/31.05.1977). Ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, λίγες ἡμέρες μετά, σέ συνεδρίασή της ὑπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφείμ, χαρακτήρισε τό γεγονός τῆς ψηφίσεως τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου ως «*σταθμόν εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*», θεωρῶντας ὅτι ὁ νέος Καταστατικός Χάρτης «*εἶναι, κατά κοινήν ὁμολογίαν, τελειότερος τῶν προϋπαρξάντων, τό μέν ἀνταποκρινόμενος εἰς τάς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐποχῆς, τό δέ σύμφωνος πρός τήν ἀείποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἰσχύσασαν κανονικήν τάξιν καί παράδοσιν*», ἐνῶ σέ ἰδιαίτερη ἀναφορά της ἐξέφραζε τήν ἱκανοποίησή της γιά τό γιά τό γεγονός ὅτι «*λαμβάνεται πρόνοια διά τήν ἐπίλυσιν τοῦ λεγομένου ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος, ἤτοι διά τήν ἀποκατάστασιν τῶν καθ᾽ οἱονοδήποτε τρόπο ἀπομακρυνθέντων τοῦ θρόνου τῶν κατά τό ἀπό 21.04.1967 ἕως 24.07.1974 χρονικόν διάστημα ἱεραρχῶν (ἄρθρον 71ον)*». Βλ. Ἐγκύκλιο Δ.Ι.Σ. μέ Α.Π. 2514/11.06.1977 εἰς «Αἱ Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι. Ἐκδιδόμεναι ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπί τῇ Ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπό τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ αὐτοκεφάλου Αὐτῆς», τομ. Ε΄ (1972-1981), Ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία, Ἀθῆναι 2001, σ. 499-502.

[35] Καρᾶς Μελίτων, ἀρχιμανδρίτης (νῦν Μητροπολίτης Φιλαδελφείας). «Ἡ περί τῆς Διοικήσεως τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις τοῦ 1928 καί ἡ ἐφαρμογή αὐτῆς». Στο *Ἀναφορά εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, 1914-1986*, τόμος Γ΄, σ. 143, Γενεύη, Ἐκδ. Ἱ. Μητρόπολις Ἐλβετίας / Ἵδρυμα γιά τήν Χριστιανική Ἑνότητα ATEF DANIAL, 1989.

Καταστατικό Χάρτη τέθηκαν οἱ βάσεις γιά τήν αὐτοδιοίκηση τῆς Ἐκκλησίας[37] καί χαράχθηκε ὁ δρόμος τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας της μέ τό Κράτος, στό συνταγματικό πλαίσιο μίας πολιτειοκρατικῆς μέν πάντα σχέσεως, ἀλλ' ἐφεξῆς ἠπιότερης μορφῆς καί σαφῶς χαλαρότερης ἐξαρτήσεως, μέσω τῆς ὁποίας διαμορφώθηκε ἕνα καθεστώς ἁρμονικῆς συναλληλίας, ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καί διακριτῶν ρόλων τό ὁποῖο σέ γενικές γραμμές διατηρεῖται καί στίς μέρες μας[38].

---

[36] Θετικά ἔχει ἐκφρασθεῖ γιά τό νέο Καταστατικό Χάρτη (Ν. 590/1977), τόν ψηφισθέντα ἐπί πρωθυπουργίας Καραμανλῆ καί ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος (Ἀρχοντώνης) λέγοντας ὅτι «*κινεῖται ἐντός τῶν πλαισίων τῆς παραδόσεως τοῦ χώρου διά τόν ὁποῖον καί ἐψηφίσθη γενικῶς, εἰδικότερον δέ τῆς παραδόσεως τῶν ἀγαθῶν σχέσεων τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς σχέσεων Μητρός καί θυγατρός*», βλ. Μητροπολίτου Φιλαδελφείας (νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου) Βαρθολομαίου (Ἀρχοντώνη). «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Ἑλλάδος καί ἐν τῷ Καταστατικῷ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», στό *Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου*, σ. 413. Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδ. Ἑστία Θεολόγων Χάλκης, 1984.

[37] Ὁ Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου καί καθηγητής Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στό Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. Ἀνδρέας Νανάκης, ἐπισημαίνει ὡς ἰδιαίτερης βαρύτητας τό γεγονός ὅτι μέ τόν Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1977 καταργεῖται ἡ συμμετοχή τοῦ κυβερνητικοῦ ἐπιτρόπου στίς συνεδριάσεις τῆς Ἱεραρχίας, μέ ἀποτέλεσμα «*ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά καθίσταται πλέον ἐλεύθερη νά συνέρχεται αὐτοβούλως, νά ἀποφασίζει καί νά ἐκλέγει τούς ἀρχιερεῖς της*». Βλ. Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου Ἀνδρέας (Νανάκης), 2002, *Ἐκκλησία ἐθναρχοῦσα καί ἐθνική*, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Βάνιας, σ. 214 καί τοῦ Ἰδίου (2017), *Πτυχές σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας στόν 20ό αἰώνα*, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, σσ. 217.

[38] Ὁ καθηγητής Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α. (καί Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων στήν πρώτη μεταπολιτευτική Κυβέρνηση τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ) Βλάσιος Φειδᾶς, θά ὑποστηρίξει ὅτι τό «*Σύνταγμα τοῦ 1975 ἀντιμετώπισε μέ τή δέουσα ἱστορική ὑπευθυνότητα καί μέ προφανῆ πολιτική διορατικότητα τή νέα προοπτική τῶν σχέσεων τοῦ Κράτους μέ τήν Ἐκκλησία*», ἐκτιμῶντας παράλληλα ὅτι «*ὁ διακριτικός διοικητικός διαχωρισμός Ἐκκλησίας καί Κράτους ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ στό ἰσχῦον Σύνταγμα, χωρίς μάλιστα ἐπικίνδυνες ρωγμές στήν ὀρθόδοξη παράδοση γιά τή συναλληλία τῶν σχέσεών τους, γι' αὐτό καί στίς πρόσφατες περιόδους ἐντάσεως τῶν σχέσεων αὐτῶν εἶναι συστηματική ἡ ἀναφορά στούς "διακριτούς ρόλους" τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Πολιτείας*». Βλ. Φειδᾶς Βλάσιος, 2001, «Ἡ εὐθύνη τῆς Πολιτείας στή λειτουργία τῶν διακριτῶν ρόλων Ἐκκλησίας καί Κράτους», (Εἰσήγηση στήν Ἡμερίδα Μνήμης τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου, Ἱερά Μονή Πεντέλης, 06.02.2001, δημοσιευμένη στή «Μυριόβιβλο»: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/vlasios_feidas1_4.html. Στήν ἴδια ἄποψη εἶχαν ἐκφράσει σέ κοινή τους γνωμάτευση καί οἱ καθηγητές τῆς Νομικῆς Ἀριστ. Μάνεσης (Ε.Κ.Π.Α., Α.Π.Θ.) καί Κων. Βαβοῦσκος (Α.Π.Θ.), ὑποστηρίξαντες ὅτι στό νέο Σύνταγμα (1975) «*οἱ σχέσεις μεταξύ Κράτους καί Ἐκκλησίας χαρακτηρίζονται ἀπό τήν τάσιν ἀμοιβαίας ἀποδεσμεύσεως καί ἀπαλλαγῆς αὐτῶν ἐξ ὡρισμένων ἐπιπλοκῶν, τάς ὁποίας, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, ἔχει προκαλέσει εἰς τάς σχέσεις τῶν, ἐπί ζημίᾳ ἀμφοτέρων, τό ζήτημα τῆς "νόμῳ κρατούσης Πολιτείας". Δέον νά θεωρηθεῖ βέβαιον, ὅτι τό νέον Σύνταγμα ἀφίσταται του ἀπό τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἰσχύσαντος ἠπίου πολιτειοκρατικοῦ συστήματος, τοῦ γνωστοῦ ως συστήματος τῆς νομοκρατούσης Πολιτείας* [...] *Χωρίς δέ βεβαίως νά φθάνει μέχρι τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, πλησιάζει οὐχ ἧττον πρός τό λεγόμενον σύστημα τῆς "ὁμοταξίας"...*». Βλ. Ἀριστ. Μάνεση – Κων. Βαβούσκου, «Γνωμοδότησις διά τό νέον συνταγματικόν πλαίσιο τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας», *Ἐκκλησία*, τχ. 52, Ἀθήνα, 1975, σ. 310.

VI. Οἱ πρῶτες μεταπολιτευτικές ἀπόπειρες γιά λύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος

Κατά τή διάρκεια τῆς μεταπολιτεύσεως καί ἰδίως μετά τήν ἐκλογή τῆς διαδεχθείσης τήν Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἑνότητος (24.07.1974 - 21.11.1977) πρώτης δημοκρατικά ἐκλεγμένης (τήν 17η Νοεμβρίου 1974) Κυβερνήσεως τῆς «Νέας Δημοκρατίας» ὑπό τόν Κων/νο Καραμανλῆ, ἄρχισαν νά δρομολογοῦνται, διά τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, ἐνέργειες γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος πού ἀφοροῦσε τούς δώδεκα (12) «ἱερωνυμικούς» λεγομένους Μητροπολίτες. Οἱ «12» εἶχαν κηρυχθεῖ ἔκπτωτοι κατά τή διάρκεια τῆς δεύτερης φάσεως τῆς δικτατορίας (1973-1974, ἐπί διακυβερνήσεως ταξιάρχου Δημ. Ἰωαννίδη καί ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ)[39] καί μετά τήν ἐπάνοδο τῆς χώρας στή δημοκρατική νομιμότητα, θεωρῶντας ἑαυτούς θύματα τῆς δικτατορίας Ἰωαννίδη, ξεκίνησαν τόν ἀγῶνα γιά τήν ἀποκατάστασή τους ζητῶντας νά τούς παραχωρηθεῖ τό δικαίωμα τῆς προσφυγῆς στό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας (Σ.τ.Ε.) προκειμένου νά διεκδικήσουν, μέσω τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ, τήν ἐπάνοδό τους στήν ἐνεργό ὑπηρεσία[40].

Κατά τήν περίοδο αὐτή, γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν «12», ἔλαβαν χώρα ἐνέργειες ὑποστηριζόμενες ἀπό κύκλους θρησκευτικῶν σωματείων καί ἀδελφοτήτων θεολόγων, πού εἶχαν πρόσβαση στόν ὑφυπουργό Παιδείας, θεολόγο καί νομικό, Χρῆστο Καραπιπέρη[41]. Προσέκρουσαν, ὅμως, στίς ἀνάλογες ἀντι-

[39] Βλ. σχετ. ὑποσημ. 1 καί 5.

[40] Δηλαδή νά ἐπανέλθουν ὡς ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτες τῶν ἑδρῶν πού κατεῖχαν μέχρι τόν Ἰούλιο τοῦ 1974, δεδομένου ὅτι μετά τήν ἔκπτωσή τους διατελοῦσαν σέ κατάσταση «σχολάζοντος ἀρχιερέως» διατηρῶντας οἱ ἐξ αὐτῶν δέκα (10) ἐκλεγέντες κατά τήν περίοδο τῆς ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α΄ ἀρχιερεῖς τίτλους πάλαι ποτέ διαλαμψασῶν Μητροπόλεων (ὁ ἀπό Ἀλεξανδρουπόλεως Κωνστάντιος [Χρόνης] ὡς *Δαμαλῶν*, ὁ ἀπό Δημητριάδος Ἠλίας [Τσακογιάννης] ὡς *Τραχείας*, ὁ ἀπό Ζακύνθου Ἀπόστολος [Παπακωνσταντίνου] ὡς *Καλλινδοῦ*, ὁ ἀπό Θεσσαλιώτιδος Κωνσταντῖνος [Σακελλαρόπουλος] ὡς *Λιτζᾶς*, ὁ ἀπό Θεσσαλονίκης Λεωνίδας [Παρασκευόπουλος] ὡς *Ρέοντος*, ὁ ἀπό Ἀττικῆς Νικόδημος ([Γκατζιρούλης] ὡς *Ἕλους*, ὁ ἀπό Λαρίσης Θεολόγος [Πασχαλίδης] ὡς *Γαλάξων*, ὁ ἀπό Χαλκίδος Νικόλαος [Σελέντης] ὡς *Βεσσαίνης*, ὁ ἀπό Παραμυθίας Παῦλος [Καρβέλης] ὡς *Ἀμυλκῶν*, καί ὁ ἀπό Τρίκκης Σεραφείμ [Στεφάνου] ὡς *Ὠρεοῦ*) οἱ δέ δυό (2) προϊερωνυμικοί τόν τίτλο τοῦ «πρώην» τῆς Μητροπόλεως πού κατεῖχαν πρίν τήν ἔκπτωση (οἱ Διδυμοτείχου Κωνσταντῖνος [Ποῦλος] καί ὁ Κιλκισίου Χαρίτων [Συμεωνίδης]).

[41] Ὁ καθηγητής (Τμ. Ποιμαντικῆς Θεολογίας ΑΠΘ) Ἀθ. Ἀγγελόπουλος ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι οἱ κύκλοι τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἀδελφοτήτων, γιά τήν πολιτική ὑποστήριξη πού ἐπεδίωκαν, προκειμένου νά προωθηθεῖ τό θέμα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν «12», προσέφεραν στόν τότε ὑφυπουργό Παιδείας Χρ. Καραπιπέρη, ὡς «ἀντάλλαγμα, τήν ἐκλογική ὑποστήριξη ἐκ μέρους τῶν ὀπαδῶν τους», βλ. Ἀγγελόπουλος Ἀθανάσιος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (20ος αἰώνας)*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 120.

δράσεις τῆς πλειοψηφίας τῆς Ἱεραρχίας, τήν ὁποία ἤθελαν νά παραγκωνίζουν μέ διάφορες πολιτικές διεργασίες. Συγκεκριμένα, πέντε μῆνες μετά τίς ἀποφάσεις τῆς ἐκπτώσεως τῶν «12» ἀπό τήν Ἱεραρχία (Ἰούλιος '74) ἐκδηλώθηκε (τόν Δεκέμβριο τοῦ '74) σέ πολιτικό ἐπίπεδο ἡ πρώτη ἐνέργεια πού στόχευε στήν παροχή «χείρας βοηθείας» πρός τούς «12», στήν προσπαθειά τους νά διεκδικήσουν τήν ἐπάνοδό τους στήν ἐνεργό δράση μέσω τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ. Πρός αὐτή τήν κατεύθυνση κατατέθηκε ἐκ μέρους 153 βουλευτῶν τῆς κυβερνώσης παρατάξεως («Νέα Δημοκρατία») πρόταση νόμου πρός ψήφιση στή Βουλή, διά τῆς ὁποίας προβλεπόταν νά δοθεῖ τό δικαίωμα προσφυγῆς στό Σ.τ.Ε. στούς δώδεκα ἐκπτώτους Μητροπολίτες, τό ὁποῖο τούς τό στεροῦσαν οἱ Συντακτικές Πράξεις τῆς ἐκπτώσεώς τους. Ἡ στέρηση αὐτῆς τῆς δυνατότητας συνέχισε νά ἰσχύει διότι παρά τήν κατάργηση τῶν Σ.Π. 3 καί 7 τοῦ 1974 τῆς δικτατορίας μέ τήν Σ.Π. 1/01.08.1974 τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἑνότητος δέν δόθηκε ἀναδρομική ἰσχύς σ' αὐτήν, μέ ἀποτέλεσμα τό ἀπαράδεκτο τῆς ἀσκήσεως προσφυγῆς νά παραμένει. Ἡ προσπάθεια, ὅμως, τῶν 153 βουλευτῶν τῆς Ν.Δ. δέν καρποφόρησε καί ἡ πρόταση νόμου τέθηκε στό ἀρχεῖο[42].

Νέα νομοθετική παρέμβαση ἐκδηλώθηκε στίς 5 Νοεμβρίου 1975, μέ τήν κατάθεση ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας Παν. Ζέπου νομοσχεδίου γιά τήν ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου ἀσκήσεως προσφυγῆς τῆς αἰτήσεως ἀκυρώσεως ἐνώπιον τοῦ Σ.τ.Ε. πού θέσπιζαν οἱ Σ.Π. 3 καί 7/74. Μέ τά ἄρθρα 1 καί 2 τοῦ νομοσχεδίου, πού ἀφοροῦσαν τήν ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου της ἀσκήσεως δικαστικῆς προσφυγῆς (Σ.τ.Ε.) ἱκανοποιεῖτο τό αἴτημα τῶν ἐν ζωῇ εὑρισκομένων, ἐκπεσόντων τοῦ θρόνου τους τόν Ἰούνιο καί Ἰούλιο τοῦ 1974, ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Σεραφείμ, «ἱερωνυμικῶν» Μητροπολιτῶν, ἐνῶ μέ τά ἄρθρα 3 καί 4 παρείχετο ἡ δυνατότητα ἐπαναφορᾶς στήν ἐνεργό ὑπηρεσία τῶν ἐν ζωῇ εὑρισκομένων Μητροπολιτῶν τῆς παλαιᾶς Ἱεραρχίας πού εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται στό νομοσχέδιο ὡς «*ἐξαναγκασθέντες εἰς παραίτησιν δι' ἀσκήσεως ψυχολογικῆς βίας ἤ παραιτηθέντες διά δυσμενῆ ἐν γένει καί μή δεδικαιολογημένην μεταχείρισιν ἤ καί ἕνεκα*

[42] Τό ἀπαράδεκτο τῆς προσφυγῆς θά ἀρθεῖ μετά ἀπό 15 χρόνια καί συγκεκριμένα τό 1990 ὅταν ἐπί Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως θά ψηφισθεῖ ἡ τροπολογία Παλαιοκρασσᾶ (ἄρθ. 12 στό Ν. 1877/1990). Δι' αὐτῆς ἡ ἄρση τοῦ ἀπαραδέκτου της προσφυγῆς κατά πράξεων τῆς δικτατορίας πού εἶχε δοθεῖ μέ τόν προηγηθέντα Ν. 1816/1988 τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας Γεωργ. Α. Παπανδρέου στούς ὑπαλλήλους τοῦ Δημοσίου ἐπεκτεινόταν καί στούς Μητροπολίτες ὑπό τήν ἰδιότητά τους ὡς «ὀργάνων διοικήσεως».

ἐπεμβάσεων τῆς Διοικήσεως εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των»[43]. Ἐπρόκειτο γιά ἀπομακρύνσεις πού εἶχαν στηριχθεῖ σέ διατάξεις τοῦ Ν. 4589/1966 (ἄρθ. 4)[44], τοῦ Ν.Δ. 126/1969 (ἄρθ. 29) ἀφορωσῶν εἰς τό ὅριο ἡλικίας ἀρχιερέων, τοῦ Α.Ν. 214/1967 τοῦ θεσπίσαντος τά «ἔκτακτα» ἐκκλησιαστικά δικαστήρια καί τῆς ὑπ᾽ ἀριθμ. ΛΣΤ΄/1968 Σ.Π. διά τῆς ὁποίας εἶχε θεσπισθεῖ ἡ ὅλως ἀντικανονική ἀναγκαστική ἀπομάκρυνση τῶν ἀρχιερέων πού εἶχαν συμπληρώσει 30ετία στήν ἀρχιερωσύνη καί 40ετία στήν ἱερωσύνη. Γιά τούς ἀρχιερεῖς αὐτούς προβλέπονταν τό δικαίωμα ὑποβολῆς αἰτήσεως ἐπαναφορᾶς εἰς τήν ἐνεργόν ὑπηρεσίαν καί ὁριζόταν ὅτι «*ἡ αἴτησις αὕτη κρίνεται ὑπό τῆς Δ.Ι.Σ., ἥτις μετ᾽ ἠτιολογημένην κρίσιν εἰς περίπτωσιν ἀποδοχῆς αὐτῆς καθορίζει ἐλευθέρως καί τήν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν τῶν ἐπανερχομένων ἀρχιερέων, ἐπιτρεπομένης διά μόνον τόν σκοπόν τοῦτον τῆς κατ᾽ ἐξαίρεσιν ἀνασυστάσεως Μητροπόλεων ἤ καί κανονικῆς κατατμήσεως ὑφισταμένων καί δημιουργίας προσωρινῶν...*». Ἡ ἴδια ρύθμιση –περί ἀνασυστάσεως Μητροπόλεων, διχοτομήσεων, ἱδρύσεως προσωρινῶν Μητροπόλεων, κ.λ.π.– προβλέφθηκε (ἄρθ. 4 § 2) ως δυναμένη νά ἐφαρμοσθεῖ «*ὑπό τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καί ἐπί τῶν κατεχόντων θρόνους, ἐξ ὧν ἀπεμακρύνθησαν οἱ τυχόν δικαιωθησόμενοι ἐκ τῶν ἀσκησάντων τά ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ παρόντος ἔνδικα μέσα ἀρχιερεῖς*»,

[43] Τό κείμενο τοῦ νομοσχεδίου δημοσιεύθηκε ὁλόκληρο στήν ἐφημ. *Ὀρθόδοξος Τύπος*, 01.12.1975 (ἀρ. φύλ. 247), σσ. 1 καί 4. Ἀνάμεσα στοὺς πέντε ἐξαναγκασθέντες σὲ παραίτηση τὴ διετία 1967/1968 ἦταν καὶ ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης Ἰάκωβος (Σχίζας). Τὴν καλλιεργηθεῖσα φημολογία περὶ ἑκουσίας, ὑποτίθεται, παραιτήσεώς του γιὰ «*λόγους ὑγείας*», διέψευσε ὁ ἴδιος ὁ Ἰάκωβος ὅταν τόν Ἰούλιο τοῦ 1974 μετά τήν ἔκπτωση τοῦ διαδόχου του, «ἱερωνυμικοῦ» Μητροπολίτου Λαρίσης Θεολόγου (Πασχαλίδη) ἐδήλωσε πρόθυμος γιά ἐπάνοδό του στήν ἐνεργό ὑπηρεσία θέτοντας τόν ἑαυτό του στή διάθεση τῆς Ἐκκλησίας. «*Παραμένω*», θά δηλώσει στήν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» (14.07.1974, σελ. 1) «*ψυχῇ τε καί σώματι στή διάθεση τῆς Μητρός Ἐκκλησίας ἕτοιμος παντοῦ καί πάντοτε νά ἀναλώσω ἑαυτόν διά τό πλήρωμά της*». Τήν ἀκούσια ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰακώβου ἀπό τήν Μητρόπολη Λαρίσης ἐπιβεβαιώνει καί ἡ θρησκευτικὴ ἐφημερίδα «Ὀρθόδοξος Τύπος» γράφοντας ὅτι «*ὁ πρώην Λαρίσης Ἰάκωβος ἠναγκάσθη εἰς παραίτησιν*», 03.05.1985, ἀρ. φύλ. 650. Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν πέντε ἐξαναγκασθέντων σέ παραίτηση Μητροπολιτῶν οἱ τέσσερις προήρχοντο ἀπό τό γεωγραφικό διαμέρισμα τῆς Περιφέρειας Θεσσαλίας καί ἦταν (πέραν τοῦ Λαρίσης Ἰακώβου Σχίζα) οἱ Μητροπολῖτες Ἐλασσῶνος Ἰάκωβος (Μακρυγιάννης), Θεσσαλιώτιδος Κύριλλος (Καρμπαλιώτης) καί Δημητριάδος Δαμασκηνὸς (Χατζόπουλος). Ὁ πέμπτος ἦταν ὁ Παραμυθίας Τίτος (Ματθαιάκης). Οἱ ἐν λόγῳ πέντε ἀντιμετωπίσθηκαν ὡς "ἀνεπιθύμητοι", βλ. σχετ. εἰς Χαραλάμπους Μ. Ἀνδρεοπούλου, 2017, *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974. Ἱστορική καί νομοκανονική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Ἐπίκεντρο, καί, ἰδίως, εἰς Μέρος Β΄, Κεφ. 2 «Ἡ ἐπιχείρηση "κάθαρση"», σσ. 159-185.

[44] Εἶχε ψηφισθεῖ προδικτατορικά (ἀπό τήν Κυβέρνηση –τήν ἀποκληθεῖσα τῶν [ἐκ τῆς «Ἑνώσεως Κέντρου»] «ἀποστατῶν»– τοῦ Στέφ. Στεφανοπούλου), ἀλλά ἐφαρμόσθηκε ὡς ἐπί τό πλεῖστον στή διάρκεια τῆς δικτατορίας, ἐπί «πρωθυπουργίας» Γ. Παπαδοπούλου καί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου (Κοτσώνη).

προβλεπόταν, δηλαδή, καί ἡ τακτοποίηση τῶν «ἱερωνυμικῶν» Μητροπολιτῶν σέ περίπτωση πού δικαιώνονταν οἱ προσφυγές τους στό Σ.τ.Ε. Τό νομοσχέδιο, ἄν καί ἀντιμετώπιζε συνολικά τά τραύματα πού ἄφησε στήν Ἐκκλησία ἡ δικτατορία εἰς ἀμφότερες τίς φάσεις της, δέν εἶχε θετική κατάληξη. Κατά τήν ἐκτίμηση τῆς «ἱερωνυμικῆς» πλευρᾶς τό νομοσχέδιο «μπλοκαρίσθηκε ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε τά ἐρείσματά του στή Κυβέρνηση»[45]. Πιθανότερη αἰτία εἶναι τό νομοσχέδιο νά παρέμεινε ἀνενεργό ἐξαιτίας τῆς ἀλλαγῆς ἡγεσίας στό Ὑπουργεῖο, ὅπου, τόν Παν. Ζέπο –ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἐμπνευστής τοῦ συγκεκριμένου νομοσχεδίου– τόν Ἰανουάριο τοῦ 1976 ἀντικατέστησε ὁ Γεώργιος Ράλλης, ἕνας πολιτικός μέ διαφορετική πολιτική φιλοσοφία γιά τό πλαίσιο τῶν σχέσεων Πολιτείας-Ἐκκλησίας καί τῆς παρεμβολῆς σ' αὐτή τή σχέση τῆς συντεταγμένης (κοσμικῆς) Δικαιοσύνης. Ὁ Γ. Ράλλης, ὡς ἔνθερμος θιασώτης τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας καί ὑπερασπιστής τῆς ἀπόψεως ὅτι τά ζητήματα πού ἀνάγονται στήν ἐσωτερική ζωή της θά πρέπει νά λύνονται οἴκοθεν, μέ βάση τούς Ἱερούς Κανόνες πού διέπουν τή λειτουργία της[46], θά ἀποσύρει τό νομοσχέδιο Ζέπου, ἀλλά ὄχι καί τό προσωπικό του

[45] Μητροπολίτου Ἀττικῆς Νικοδήμου (Γκατζιρούλη), *Εἰπέ τῇ Ἐκκλησία*, ἐκδ. Σπορά, Ἀθήνα 1995, σσ. 249-250. Ἀντιθέτως, ὁ τότε Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων, ὁ καθηγητής Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στό Ε.Κ.Π.Α. Βλάσιος Φειδᾶς, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ συντάκτης τοῦ νομοσχεδίου, θά ἐπιρρίψει τίς εὐθύνες γιά τό γεγονός ὅτι τό νομοσχέδιο παρέμεινε ἀνενεργό στούς ἀρχιερεῖς καί τούς θεολόγους τῆς «ἱερωνυμικῆς» παρατάξεως καταλογίζοντάς τους τήν πρόκληση τεχνητῆς ἐντάσεως τήν ὁποία, μέσω τῆς ἀρθρογραφίας τους στόν ἡμερήσιο Τύπο, καλλιεργοῦσαν συστηματικά ζημιώνοντας τήν προοπτική μίας ἤρεμης διευθετήσεως τοῦ προβλήματος. Ὁ Βλ. Φειδᾶς θά ὑποστηρίξει ὅτι «*μέ τίς κατηγορίες πού ἐξαπέλυαν ἐναντίον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί τῆς "πρεσβυτέρας" Ἱεραρχίας γιά ὑποταγή στή πολιτική τῆς "χούντας" τοῦ Ἰωαννίδη ἐρέθιζαν τήν ἐκκλησιαστική μνήμη τόσο γιά τή γνωστή ταύτιση τοῦ Ἱερωνύμου καί τῶν "ἱερωνυμικῶν" ἀρχιερέων μέ τήν "χούντα" τοῦ Παπαδόπουλου στήν περίοδο μίας ὁλόκληρης ἑξαετίας, ὅσο καί γιά τήν ἀξιολόγηση τῶν καταλυτικῶν συνεπειῶν τῆς ταυτίσεως αὐτῆς στήν κανονική τάξη τῆς Ἐκκλησίας*», βλ. Βλ. Φειδᾶ, «Σημείωμα γιά τό ἐκκλησιαστικό ζήτημα (1967-1974)», *Χριστιανός*, τχ. 297/1991, σ. 16 κ. ἑπ.

[46] Ἐνδεικτικές τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀοιδίμου πρώην Πρωθυπουργοῦ εἶναι οἱ θέσεις πού θά διατυπώσει σέ ἄρθρο του στήν «Καθημερινή» τόν Σεπτέμβριο (05.09) τοῦ 1993, μέ ἀφορμή τήν ἀνακίνηση τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ», ἐξαιτίας τῶν δικαιωτικῶν ἀποφάσεων τοῦ Σ.τ.Ε. γιά τούς «ἱερωνυμικούς» Μητροπολίτες. Ὁ Γ. Ράλλης ἀναφερόμενος στήν προβληματική τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας καί εἰδικότερα στή σύγχυση ἡ ὁποία περιοδικά ἐμφανίζεται ὅταν σέ ἐκκλησιαστικά θέματα ἀνακύπτει ἡ γνωστή διαπάλη μεταξύ νομιμότητας καί κανονικότητας, θά ἐπισημάνει ὅτι «*ἡ σύγχυση γίνεται ἐπικίνδυνη ὅταν ἡ πολιτειακή ἐξουσία παρεμβαίνει μέ περιφραστικές ἑρμηνεῖες καί μονοσήμαντους νομικούς συλλογισμούς στά σύνθετα ἐσωτερικά ζητήματα τῆς αὐτοτελοῦς πνευματικῆς ἐξουσίας τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ τρόπου λειτουργίας της*». Παράλληλα, θά σχολιάσει ἐπικριτικά τήν τροπολογία Παλαιοκρασσᾶ τοῦ 1990, διά τῆς ὁποίας ἄνοιξε ὁ δρόμος τῶν προσφυγῶν τῶν ἐκπτώτων «ἱερωνυμικῶν» ἀρχιερέων στό Σ.τ.Ε., λέγοντας ὅτι τέτοιου εἴδους «*βεβιασμένες παρεμβάσεις, μέ τροπολογίες σκοπιμότητας, ἐπιβαρύνουν ἔτι περαιτέρω τήν ἀτμόσφαιρα τῆς σύγχυσης*». Βλ. Γ. Ράλλη, πρώην Πρωθυπουργοῦ, «Ἐκκλησία: Ὅρια καί περιεχόμενο

ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος. Τόν ἑπόμενο χρόνο ψηφίζοντας τόν νέο Καταστατικό Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ν. 590/1977) μέ τόν ὁποῖο ἐτέθησαν οἱ βάσεις τῆς ἁρμονικῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας μέ τήν Ἐκκλησία, ὁ Γ. Ράλλης θά ἐπιχειρήσει –πάντα σέ συνεργασία μέ τήν Ἐκκλησία καί τόν προκαθήμενό της Σεραφείμ– τήν ἐξωδικαστική λύση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος γιά τούς διωχθέντες ἐπί δικτατορίας ἀρχιερεῖς –τόσο τούς ἐπί ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου Α΄ (Κοτσώνη), ὅσο καί ἐπί Σεραφείμ (Τίκα)– μέσω ρυθμιστικῆς διατάξεως πού θά περιληφθεῖ στόν Καταστατικό Χάρτη. Εἰδικότερα, διά τοῦ ἄρθ. 71 τοῦ Ν. 590/1977 θά παρασχεθεῖ στή Δ.Ι.Σ. ἡ εὐχέρεια νά ἀποφασίσει τήν ἵδρυση νέων προσωρινῶν Μητροπόλεων δι᾽ ἀποσπάσεως περιοχῶν ἐξ ὑπαρχουσῶν ἤδη Μητροπόλεων μέ τή συγκατάθεση τῶν οἰκείων ἱεραρχῶν προκειμένου νά τακτοποιηθοῦν σ᾽ αὐτές «διά καταστάσεως» οἱ «*καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπο ἀπομακρυνθέντες τῆς ἕδρας τῶν, κατά τό ἀπό 21.04.1967 ἕως 24.07.1974 χρονικόν διάστημα ἱεράρχαι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*» (ἄρθ. 71 § 2). Ἡ εὐκαιρία, ὅμως, πού δόθηκε ἀπό τήν Πολιτεία στούς ἱεράρχες γιά ἐνδοεκκλησιαστική λύση, δυστυχῶς, ἔμεινε οὐσιαστικά ἀνεκμετάλλευτη[47].

τῆς κρίσης», εἰς τό Ηλ. Συμπιλητοῦ, *Ἵνα ὦσιν ἕν*, (συλλογικό ἔργο), ἐκδ. Ἑνότητα / Ἑπτάλοφος, Ἀθῆναι 1994, σσ. 389-393.

[47] Τό ἐάν καί κατά πόσο ἡ διάταξη αὐτή εἶναι σύμφωνη μέ τούς Ἱερούς Κανόνες εἶναι συζητήσιμο. Θεσπίσθηκε, ὅμως, καθ᾽ ὑπόδειξιν τῆς κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς σέ μία προσπάθεια κατευνασμοῦ τῶν παθῶν καί τῆς ὀξύτητος, συμφιλιώσεως τῶν ἀντιμαχομένων ἐντός τῆς Ἐκκλησίας παρατάξεων καί ἐπιτεύξεως, τελικῶς, τῆς εἰρήνης. Ἡ Δ.Ι.Σ. ἔκαμε χρήση αὐτῆς τῆς διατάξεως τόν Αὔγουστο τοῦ 1977 ὅταν, διχοτομῶντας τίς Μητροπόλεις Νέας Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας καί Τρίκκης καί Σταγῶν (μέ τή συναίνεση τῶν οἰκείων μητροπολιτῶν Τιμοθέου [Ματθαιάκη] καί Στεφάνου [Ἀφεντουλίδη], ἀντιστοίχως), ἵδρυσε τίς νέες Μητροπόλεις «Ἀλσουπόλεως» (μέ ἕδρα τόν Περισσό Ν. Ἀττικῆς) καί «Σταγῶν» (μέ ἕδρα τήν Καλαμπάκα Ν. Τρικάλων). Ἡ ἵδρυση τῶν νέων Μητροπόλεων πραγματοποιήθηκε μέ τό Π.Δ. 739/1977 (Φ.Ε.Κ. 239, τ. Α΄/31.08.1977) προκειμένου νά τακτοποιηθοῦν σ᾽ αὐτές οἱ ἐμπερίστατοι Μητροπολίτες πρώην Παραμυθίας Τίτος (Ματθαιάκης) καί πρώην Τρίκκης καί Σταγῶν Σεραφείμ (Στεφάνου), οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τίς Μητροπόλεις τους, ὁ πρῶτος κατά τήν πρώτη φάση τῆς δικτατορίας (13 Δεκεμβρίου τοῦ ᾽68) καί ὁ δεύτερος κατά τή δεύτερη φάση (11 Ἰουλίου τοῦ ᾽74). Τό ἐγχείρημα, ὡστόσο, ἀπέβη ἄκαρπο, καθώς κατά τήν ψηφοφορία, στή συνεδρίαση τῆς Ἱεραρχίας τόν Αὔγουστο τοῦ 1977, οἱ ὑποψήφιοι δέν κατάφεραν νά συγκεντρώσουν τήν ἀπόλυτη πλειοψηφία πού ἀπαιτοῦσε ὁ νόμος (Ν. 590/1977, ἄρθ. 71, § 3). Συγκεκριμένα ἔλαβαν: ὁ πρώην Παραμυθίας Τίτος (γιά τή Μητρόπολη Ἀλσουπόλεως) 33 ψήφους, ἐνῶ βρέθηκαν 34 «λευκά» (πού μετροῦσαν, βάσει τοῦ νόμου, ὡς ἀρνητικές ψῆφοι) καί ὁ πρώην Τρίκκης Σεραφείμ (γιά τή Μητρόπολη Σταγῶν) 29 ψήφους μέ 34 «λευκά». Κατόπιν τούτου οἱ δυό νεοσυσταθεῖσες Μητροπόλεις θά καταργηθοῦν. Δεκατέσσερα χρόνια ἀργότερα (1991) ἡ Μητρόπολις Σταγῶν, βάσει τοῦ Ν. 1951/1991 (ἄρθ. 7), θά ἐπανασυσταθεῖ ὡς Μητρόπολις «Σταγῶν καί Μετεώρων», μέ ἕδρα πάλι τήν Καλαμπάκα. Αὐτή τή φορά θά ἐκλεγεῖ κανονικά σ᾽ αὐτήν ὁ Μητροπολίτης πρώην Τρίκκης Σεραφείμ (Στεφάνου), ὁ ὁποῖος ἐποίμανε θεοφιλῶς ἐπὶ

Τή λύση στό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῶν «12» θά δώσει, τελικά, μετά ἀπό πολλά χρόνια ἡ Πολιτεία. Μέ μιά σειρά διαταγμάτων[48] τοῦ 1994 καί μιά δικαστική ἀπόφαση[49] (Σ.τ.Ε.) τοῦ 1996 τό ἐκκλησιαστικό καί νομικό ζήτημα τῶν «12», ἔχοντας ταλαιπωρήσει γιά εἴκοσι δύο (22) ὁλόκληρα χρόνια τήν Ἐκκλησία, θά περάσει ὁριστικά στή σφαῖρα τῆς Ἱστορίας.

26ετία τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη (Σταγῶν καὶ Μετεώρων) ἕως τῆς κοιμήσεώς του. Βλ. σχετ. εἰς Χαρ. Ἀνδρεόπουλου, *Ἡ Ἐκκλησία κατά τή δικτατορία 1967-1974*, ὅ.π, καί, ἰδίως, εἰς Μέρος Δ΄, «Ἡ Ἐκκλησία στή Μεταπολίτευση», σ. 363-365 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Σταγῶν καί Μετεώρων Σεραφείμ. Φωτεινό παράδειγμα ἱεράρχη. Ἡ πορεία ἀπό τήν ἔκπτωσή του τό 1974 στήν ἐπάνοδό του τό 1991 καί τή θεοφιλῆ 26ετή ποιμαντορία του στήν ἐπαρχία τῆς Καλαμπάκας*, ἐφημ. "Ἐλευθερία" Λαρίσης 27.03.2017, σ. 7).

[48] Πρόκειται γιά τά Π.Δ. (ΦΕΚ, 41, τ. Ν.Π.Δ.Δ. 20.04.1994) τά ὁποῖα ἐξεδόθησαν μέ πρόταση τοῦ τότε ὑπουργοῦ Παιδείας καί Θρησκευμάτων Δημ. Φατούρου καί μέ τήν ὑπογραφή τοῦ Κων/νου Καραμανλῆ ὡς Προέδρου, τότε, τῆς Δημοκρατίας. Μέ αὐτά ἀνεκλήθησαν τά (ἀπό τοῦ ἔτους 1968) διατάγματα ἀναγνωρίσεως καί καταστάσεως τῶν τριῶν «ἱερωνυμικῶν» Μητροπολιτῶν Λαρίσης Θεολόγου (Πασχαλίδη), Ἀττικῆς Νικοδήμου (Γκατζιρούλη) καί Θεσσαλιώτιδος Κωνσταντίνου (Σακελλαροπούλου) ἀπό τήν ἡμερομηνία ἐκείνη πού τούς εἶχε ἐπιβληθεῖ τό ἐπιτίμιο τῆς ἀκοινωνησίας, ἤτοι ἀπό τήν 10η Αὐγούστου 1993.

[49] Μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. 2976 - 2979/1996 ἀπόφαση τῆς Ὁλομελείας τοῦ Σ.τ.Ε., ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε τήν 14η.06.1996, κηρύχθηκαν ἔκπτωτοι, ὁριστικῶς καί ἀμετακλήτως, οἱ τρεῖς «ἱερωνυμικοί» μητροπολῖτες Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος Νικόδημος (Γκατζιρούλης), Λαρίσης καί Τυρνάβου Θεολόγος (Πασχαλίδης) καί Θεσσαλιώτιδος καί Φαναριοφερσάλων Κωνσταντῖνος (Σακελλαρόπουλος). Ὅπως δέχθηκε κατά πλειοψηφία (16-10) ἡ ὁλομέλεια τοῦ ἀνώτατου ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου, τό «ἐπιτίμιο ἀκοινωνησίας», τό ὁποῖο εἶχε ἐπιβληθεῖ τόν Αὔγουστο τοῦ 1993 στούς τρεῖς ἀπό τή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγεται στήν ἐσωτερική μυστηριακή σχέση κοινωνίας τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μέ τούς λειτουργούς της, δέν προβλέπεται ἀπό πολιτειακό νόμο ἀλλά ἀπό Ἱερούς Κανόνες πνευματικῆς φύσεως καί ἐπιβάλλεται ἀπό τήν Ἐκκλησία, ὡς πνευματικό ὀργανισμό. Βάσει τῆς ἀποφάσεως τοῦ Σ.τ.Ε. ἡ Πολιτεία, μετά τήν ἐπιβολή τοῦ ἐπιτιμίου ἀπό τήν Ἐκκλησία, εἶναι ὑποχρεωμένη νά ἐκδώσει πράξη μέ τήν ὁποία νά καταργεῖ τήν ἰσχύ τοῦ διατάγματος, μέ τό ὁποῖο ἐγκαταστάθηκαν οἱ Μητροπολῖτες. Τό ἐπιτίμιο, ὡς πράξη πνευματικοῦ χαρακτῆρα, δέν εἶναι ἐκτελεστή διοικητική πράξη καί συνεπῶς δέν ὑπόκειται στόν ἀκυρωτικό ἔλεγχο τοῦ Σ.τ.Ε. Τό δικαστήριο ἀπέρριψε, ἐπίσης, τίς αἰτιάσεις τῶν τριῶν ὅτι παραβιάστηκε τό ἄρθρο 20 τοῦ Συντάγματος, πού ἐπιβάλλει προηγουμένη ἀκρόαση.